

ספר מאמר שלישי פרק לו העקרים קמ 279

החביב לו, וע"כ ראוי לי לרדם עליו כנז שירדם האב על ילד שעשועיו או על הבן והחביב לו, וזהו רחם ארחמנו נאם ה'. ולפי שלא נמצא רחמי שום נמצא על זולתו יותר מרחמי האב על הבן נזכר תמיד בתפלתו אבינו מלכנו יהמו נא רחמך עלינו, כי נאמר אבינו לבקש על הכמרת הרחמים כאב על הבן, ונאמר מלכנו לומר שיש בידו יכולת להושיענו כמלך את עבדיו. ונתבאר בכל זה כי אהבת השי"ת את ישראל היא האהבה יחסית כמלך את עבדיו וכאב לבנים וכבעל לאשה. ולהורות שאהבה זו ענין שכלי וקיים בלתי משתנה אמר הכתוב ואהבת עולם אהבתיך (סג), ונתבאר ג"כ שאהבת האדם את השם אע"פ שהיא מזה הסוג השלישי שהיא אהבה יחסית אפשר שתהיה מכל הפנים ר"ל מצד הטוב או מצד המעיל או מצד חערב, ובעבור זה יחוייב האדם לאהוב את השי"ת תכלית דאהבה, והיותה דאהבה אל השי"ת (נ) תכלית כל התורה לפי שהיא תמשיך אהבת השי"ת אליו על הדרך שכתבנו. וזה מה שרצינו לבאר מענין האהבה. ובכאן נשלם המאמר השלישי שהאמר בבאור העקר השני שהוא תורה מן השמים. והשבה לאל אשר עד הנה עזרנו. יתבדך ויתרוסם ויתנשא על כל ברכה ותהלה:

סליק המאמר השלישי. בעזרת אלדו קדושי:

הענתי בכב חיים את השמים ואת הארץ החיים חסות
נתתי לפניך תברכה והקללה ובהרת בחיים למען תחיה אתה
חרעך, לאהבת את ה' אלהיך לשמנע בקולו ולדבקה בו כי
הוא חייו וארץ יסיד לשבת על האדמה אשר נשבע ה' ונו:

המאמר הרביעי

בבאור העיקר השלישי שהוא חשכר והעונש, והוא התכלית המגיע מפלל התורה ובאור
השרשים המתחייבים לו והדברים הנתלים בו ובשרשים. כבר קדם לנו במאמר
ראשון פרק ט' שהבחירה (ב) והתכלית אינן התחלות לדת האלהית כמה שהיא אלהית,
שהבחירה היא התחלה לכל הפעולות האנושיות, תשעל כן לא סנינו אותנו בכלל השרשים
המיוחדים לדת האלהית, ושהתכלית אע"פ שהוא התחלה לכל הדתות הנימוסיות, מאשר תכלית
דת האלהית מתחלף לתכלית הדתות הנימוסיות שמנו התכלית שהוא חשכר והעונש עקר
לתורה האלהית. אבל בעביר שא"ל לבאר התכלית הזה שהוא חשכר והעונש אם לא יקדם
לנו (ג) הדיעה בבחירה ראוי שנדבר ראשונה בבחירה. ולפי שאי אפשר לבאר הבחירה אם
לא יתבאר ראשונה שורש ידיעת השי"ת הנמצאות, ראוי שנדבר תחלה בידיעת השי"ת הנמצאות
ואחר כך בבחירה ואח"כ נדבר בהשגחה ואחר זה בשכר והעונש הדברים הנתלים בו, שהוא
מבאר שזה הסדר מחוייב כדי לדבר בשכר ועונש, וזה, שאם אין השי"ת ידע הנמצאות
השפלות אין ענין לשכר ולעונש על מעשיהם, ואף אם ידע אותם אם אין האדם בחייו
במעשיו אין ראוי שיענש עליהם או יקבל שכר, ואף אם ידע השי"ת הנמצאות ויהיה האדם
בחוריי במעשיו אם יהיה השי"ת ידע אותם (ג) ידיעה מינית על הדרך שידע את הבעל הי
אם אינו משגיח בפרטי מעשיהם להענישם על כרים ולחת להם שכר טוב בעולם, לא יתכן
להיות בכאן לא שכר ולא עונש. ולזה הוא מבאר שאלו הן' שרש ידיעת השי"ת והבחירה
וההשגחה הם קדמים בדברו לעקר השכר והעונש ונכללים בו, לכן ידע העין בהם ראשונה
ובדברים הנתלים בהם ומסתעפים מהם ואחר כך נדבר בשכר והעונש ובדברים הנתלים בו
כתשובה וזוהית המתים וביאת המשיח, וכל זה בקיצור מופלג כדי שלא יכבד על המעיין
אלא שיספיק לתת ציור אל המאמין בלבד:

לפי

שרשים

ט' מחאחר כנ' ואינו לאדם לא תזד הכמות
ולא תזד הכמות: (ר) תכלית כל התורה.
שקום כל התורה כולם איננו כי אם תזד שיהיה
לש"י בעבור שהיא תמשיך וכו':
(א) והתכלית. התכלית בשלום: (ב) ידיעה
בנחירה. שיש לאדם נחירה
וכמו שנבאר ויכול שיש להם שיהיה
(ג) ידיעה מינית. ידיעה כללית:
במאמר

פרק א לפי מה שהשרשנו (ה) במאמר השני שהש"י ראו שיהיה מכולם מן החסרונות ואין חסרון בעולם יותר גדול מחסרון הסבלות, והוא מבואר שמתחייב שיהיה יודע כל הדברים הנעשים בעולם ולא יתכן שיהיה נעשה בעולם דבר שיהיה סכל בו ובכלי יודע אותו, ומהו יתחייב בהכרח שיהיה הוא ית' יודע כל הפעולות האנושיות שעליו (ב) אנו דנין. ואולם אם ידעתו (ג) מברעת אחד משני חלקי האפשר (ד) או בלתי מברעת הנה דבר רב צריך עיון רב, מה שאם היא מברעת (ה) יהיה האדם מוכרח במעשיו ואין ראוי לאדם לפי זה שיקבל שכר ולא עונש על מה שהוא פועל אחר היותו פועל על צד ההכרח שלא ישובת האדם או יגונה אלא על מה שהתחלות פעולותיו אליו מבלי (ו) מעיק, ואם אינה מברחת (ז) הנה אפשר שיצא אל הפעל וזלת מה שידע הש"ה ותהיה אז ידיעתו בלתי מסכמת אל המציאות ולא תהיה א"כ ידיעה אלא סבלות ושוא ודבר כוב. והוא מבואר ג"כ שהוא כחוייב שיהיה (ח) טבע האפשר נמצא, וזה אם מצד השכל ואם מצד התורה, מצד השכל שאם היה טבע האפשר בלתי נמצא (ט) היה ההשתדלות בכל דבר שוא ובטל, ויהיה משפט מי שישתדל להשיג דבר ומשפט מי שישתדל שלא יגיע הדבר ההוא שזה (י) ויתבטלו לפי זה המלאכות והאומניות וכל מלאכת מחשבת ויהיה במל המלמד וההתלמדות ובטל שיקרב האדם אל הסועיל ויברח מן המזיק ולא יהיה בכאן מבוא (כ) לרצון כלל, וזה (ל) הפך המוחש (מ) והפך מה שנוצרנו עליו, ואם מצד התורה זה יראה אם מהענינים הכוללים ואם מהצווים הפרטיים, מצד הכוללים שאם לא היה טבע האפשר נמצא לשוא ושקר נותן התורה להשיג האנשים ולהדריכם בדרך ישרה, ויהיה מה שבא בתורה מאוהרת האדם על עבודת השם ית' ואהבתו ולעשות צדקה ומשפט שוא ובטל, והכתוב צוה מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותו ולשמור את כל מצותיו כל היום וגו' (דברים ס'), ואם מצד הצווים הפרטים שאמר הכתוב ועשית מעקה לגיך (ס"ב) ואמר ילך וישוב לביתו (ס"ג) לא תרצה ולא הנאף (ס"ד) ולא תעשוק את רעך ולא תגזול (ויקרא י"ט) וזולת אלו מהצווים הפרטיים שהם מורים על מציאות טבע האפשר, ועוד שאם לא היה טבע האפשר נמצא היה העונש והשכר עול גמור (ו) לא מהשם אלינו ולא מקצתנו לקצתנו אחר שהיה כל אדם פועל בחיוב, אלא שהוא מבואר שאי אפשר שלא יהיה טבע האפשר נמצא, ואחר שטבע האפשר כחוייב שימצא וגם א"א שיהיה הש"י בלתי יודע הענינים הפרטיים להיות זה חסרון בחק, הנה נשאר ספק אחר תורה ידיעת הש"י מסכמת אל האמת ובלתי מברחת צד מצדרי האפשר, והיאך אפשר שישכימו (ס) שתי אלו הדעות שהן נראין כסותרין זה את זה בתחלת הדעת :

והנה הגאון רב סעדיה ויל פירש בספר האמונות והדעות במגלה הרביעי אמר (ט) שאין ידיעת הש"ה הרבירה האפשריים סבת מציאותם, כמו (פ) שאין ידיעתו ממה שהוא סבת היותו אבל נשאר על טבעו, כן ידיעתו הדברים האפשריים אינה סבת מציאותם וע"כ נשארו

שרשים

זו: (י) ויתבטלו לפי זה המלאכות וכו' הלמוד והתלמודות וכו'. כי אי אפשר לו להשיג שום דבר מאחר שאין האפשרות כידו: (כ) לרצון. לדבר שירצה אותו: (ל) הפך המוחש. שאנו רואין בחוש שאינו כן: (מ) והפך מה שניצרכו עליו. פירוש בעבור זה נתן הש"י אל האדם שכל ויכנה יתר על כל שאר יצירת ב"ח כדי שיוכל להשכיל ולעשות מה שראוי אליו ולברוא מהבדלתי ראו ואם לא יכיר האפשרות כידו לשוא ניתן לו השכל ויכיר אם כן הפך כונת היצירה: (ז) אל מהשם אלינו וכו'. אינו מן הראוי שיכא אלינו שום שכר או עונש הן מה שהוא מהש"י על הדברים שעשה נגר הש"י או מה שהוא בין אדם לנצירו מחמת שהוא מוכרח על מעשיו וא"ל לו לעשות הפך מה: (ס) שתי אלה הדעות. ידיעת הש"י וטבע האפשר: (ע) שאין ידיעת הש"י וכו'. שידעת הש"י אינה סבת לדברים האפשריים: (פ) שאין ידיעתו ממה שהוא. פי' שידעת מחיוב דבר שיהיה ואין אותה ידיעת סבת להיותו דכבר הוקדש וו"ש סבת כוונתו ועד"ה הש"י

פרק א (ה) במאמר הכ' בחופסים: (ב) אנו דנין. אנו נדונין:
(ג) מברעת א' משני חלקי האפשר וכו'. עד"מ כגון צדיק ורשע שכל אחד הוא נאפשרות ציד האדם להיות צדיק או רשע והש"י יודע שיהיה צדיק וידיעתו מכריח את האדם על: (ד) או בלתי מברעת. שהש"י אינו יכול להכריח אותו ידיעתו להיות צדיק. ענין לעיל במ"פ פ"ה כי שם תבאר ג"כ לשון זה: (ה) ויהי האדם מוכרח במעשיו. ממה ידיעתו הש"י שיהיה יודע אותו נד"מ שיהיה צדיק א"ל לו להיות רשע: (ו) מעיק. מוכריח: (ז) הנה אפשר שיצא אל הפעל וזלת וכו'. פי' כי אף שהש"י יודע שיהיה צדיק מ"מ אפשר לו להיות רשע כי הש"י אינו יכול להכריח אותו ידיעתו שיהיה צדיק ויכיר א"כ ידיעת הש"י שוא ודבר כוב: (ח) טבע האפשר נמצא. שיהיה כחמירה והאפשרות ציד האדם נטעם הן להרע הן להטיב: (ט) היה ההשתדלות בכל דבר וכו'. מחמת שהאפשרות אינו צידו לא יוכל להשתדל על

ספר מאמר רביעי פרק א העקרים קמא 281

נשארו על טבע אפשרותם, שאלו יהיה ידיעתו סבת מציאותם היו נמצאים תמיד ברברים הטבעיים הסיניים. ואחר שאנחנו נראה אותם מתהרשים מיום (ז) שאין מציאותם תלוי בידיעתו, ובעבור זה נשארו הרברים על טבע אפשרותם, אלו דברי הגאון ז"ל ונמשך אחריו בעל ספר הכוזב במאמר ה' מספרו. ואין זה מספיק לפי שהרברים הללו קרוכים לדברי האומרים שאין הש"י יודע הרברים האפשריים שאם היה יודע אותם אחר שאין מציאותם תלוי בידיעתו, כבר היה אפשר שתהיה ידיעתו (ק) בחלוקה היוצא אל המציאות מב' חלקי האפשר ולא יהיה א"כ ידיעה אלא סכלות, ויש מן האחרונים מי שהתיר שכל הספק בשאמר הרבר כבר יהיה כחוייב בבחינת סבותיו ואפשרי בבחינת עצמו, כמו ירדת המטר מחר שהוא אפשרי מצד עצמו וכחוייב בבחינת סבותיו שהם עליית (י) האדים ורובו הליחות והרברים הרומים (פ) שהיו מוכנים, והש"ת ידע שהמטר ירד מחר לפי שהוא כחוייב בבחינת סבותיו ואע"פ שירידת המטר היא אפשרית בבחינת עצמה, והאריך החכם בזה ביפו זה הענין וכשיענין זה הדעת ימצא הפך הדעת הראשון שהוא נוטה לדעת האומר שכל הרברים הם (ט) בגזירה ושמבעד האפשר בלתי נמצא, שאחר שהרברים כחוייבים בבחינת סבותיהם אם ידע הש"ת הסבות הנה יהיו כחוייבים בהכרח ואם כן מה זה שנאמר שהם אפשריים בבחינת עצמם (ה) אחר שהם כחוייבים ומוגבלים מן הצד שיצא מהם אל המציאות שהוא מצד הסבות ואי אפשר שיצא אל המציאות וזולת הצד ההוא ואין זה אפשר (ז) אלא בבחינת שכלית מצד שם האפשר שהיה אפשר שימצאו הסבות בהפך והיה אז יוצא אל המציאות הפך מה שיצא, אבל מצד הענין בעצמו הנה הוא כחוייב אחר המצא הסבות שידעם הש"י, ויתחייב לומר לפי זה הדעת שאין דבר בעולם שיהיה (ג) אפשרי על השווי בבחינת סבותיו, שאם הסבות שוות (ד) לזני חלקי הסודות ישוב הספק בענין (ה) מי הוא המכריח הצד האחד על האחר, ואם ידיעת הש"י היא המכרעת בטל טבע האפשר ואם ישאר טבע האפשר תבטל ידיעת הש"י, אלא אם נאמר שטבע האפשר נמצא בדבור ובבחינת שכלית ולא בענין בעצמו וזה הפך המכוון, והרבה דברים נאמרו בהתר הספק הזה וכשיענינו נמצאים סובבים ע"ז הדרך שיש בהם

שורשים

זה חבל אינו כן בחמת, והאפשרות שיוכל לצויר הוא שיהיה אפשר שימצאו הסבות בהפך וכו' וז"ל לולא שנתכוו הסבות הללו שיהיו עתה יכולים להיות סבות אחרות המורים על איזה מציאות הפך ממה שנתמצא עד"מ עתה נקחו הסבות המורים על מציאות השחרות ולכן מכה סבות הללו ח"א להיות הלכנות חבל אם לא היו הסבות הללו היה אפשר שיתכוו איזה סבות שיהיו מורים על מציאות הלכנות ולא היה כחוייב להיות מציאות הלכנות נמצא ולא מציאות השחור כמו שהוא נמצא עתה וז"ש והיה אז יוצא אל מציאות הפך וכו' וא"כ כל זה היה אפשר לצויר בשכל חבל עתה שכבר נקחו הסבות כחוייבות המציאות השחרות ואין שייך לומר עליו שם האפשר בחמת כי הדגדג הכוא ח"א להיות לכן מאחר שמצד סבותיו הוא כחוייב להיות שחור וז"ש חבל חזק הענין בעצמו וכו': (ג) אפשרי על השווי. פירוש כי האפשר בחמתות אינו נאמר כי אם שם האפשר בחמת כי הדגדג שיוכל להיות אחד משני חלקי האפשר בשום עד"מ כשם שיוכל להיות שחור כמו כן הוא יכול להיות לכן וכיוצא בזה כמו שיוכל להיות דקיק יכול להיות ג'כ רעש וכו' נקרא אפשרי על השווי: (ד) לב' חלקי הסודות. שחור ולכן אז דקיק ורעש וכיוצא: (ה) מי הוא המכריח הכד האחד על האחר. פי' מאחר שהיה יכול להיות לכן מי הכריח אותו שיהיה שחור ולא לכן שהרי היה יכול להיות לכן כמו שחור: לדעת

הש"י יודע כל מיני המאמרים והזרעים אע"כ צ"ל שמימות המאמרים אינה נאה מכה הידיעה ההוא שאלו היו צומחים מכה הידיעה ההוא היו צומחים עולמית בלי שום הספק שהרי ידיעת הש"י היא גם כן עולמית כי אין שייך שום מתחשבות ידיעה גבי הש"י וכומו שמכרח וכו' (ז) שאין מציאותם תלוי בידיעתו. כי ידיעתו אינה מתחשבת כנוכח: (ק) בחלוקה היוצא אל המציאות. מאחר שאין המציאות תולה בידיעתו כלל ויכול להיות שלא תהיה ידיעתו מסכמת אל הדבר היוצא אל המציאות ויהיה הדבר ההוא הפך מה שגזרה הידיעה מהש"י כמו שצארתו מעלה: (ר) האדים. העננים (דינסט"ע): (ש) שהיו מוכנים. להיות המטר: (ת) בגזירה. נחויב: (א) אחר שם כחוייבים ומוגבלים מן הצד וכו'. פי' מאחר שהמטר הוא כחוייב לירד מצד סבת ההדים והליחות הנורמים והמכריחים אותו ואף אם הוא נעצמו אינו רוצה לירד כחוייב הוא לירד וא"כ להצטרף לירד וזולתם א"כ אין זה נקרא אפשר כ"א חייב כי מה לי שידועת הש"י מחייב ומכריח את הדבר שהוא סבב להמטר או מחייב בידיעתו המטר נעצמו שהרי עכ"פ מחייב המטר לירד מצד סבותיו ואם כן המטר אינו צו אפשרות כלל בנחיתת עצמו: (ב) אלא בנחיתת שכלית מצד שם האפשר. פי' שם האפשר ח"א לומר על זה כי אם בנחיתת שכלית והוא שיוכל האדם לצויר בשכלו איזה צויר אפשרות על

ספר מאמר רביעי פרק א ב העקרים

מהם נוסים (ו) לדעת הראשון, ויש נוסים (ז) לדעת השני ועל כן לא ראיתי להביאם כדי שלא יארך הדבור במה שאין בו תועלת, והנראה לי בזה תרענו אתר שאציע הצעה אחרת בפרק הבא אחר זה :

פרק ב דע שהתחלות העיוניות אינן מסכימות בכל דבריהם על ענין אחר, אבל כל אחת חולקת על האחרת בשרשיה (ה) ובהתחלתיה. וזה שכל בעל חכמה

יאמין ויחשוב שהתחלות חכמתו אמיתיות ומבוארות תכלית הבאור עד שיחשוב לפתי ולסכל החולק עליהם, ובהתחלת אחרת יחשוב אותן השרשים והתחלות ויחשוב לפתח ויחשוב שהן בהפך האחרות אמיתיות, וכאשר יקרה לבעל חכמת התכונה עם הטבעי כי התכונה יניח שני שרשים שעליהם יבנו כל מופתי החכמה ההיא, והם (ג) גלגל יוצא מרכז וגלגל הקפה, ובעל החכמה הטבעית יניח שהתנועות הן שלשה (ג) מן האמצע ואל האמצע וסביב האמצע וזו היא הגדולה שבהתחלתו, ואמר ג"כ שא"א שתמצא תנועה סבובית אלא (ד) סביב גשם נח קיים, והתכונה יבחישי כל זה לפי שלהנחת גלגל הקפה שהוא מניח יתחייב שתמצא תנועה (ה) לא אל האמצע ולא מן האמצע ולא סביב האמצע (ו) אלא אם נאמר שיש באמצע גלגל דהקפה גשם נח קיים ככו ארץ שיוסבוב גלגל ההקפה סביב אותו הגשם כמו שייסוב (ז) הגלגל השמיני סביב הארץ שהוא האמצע שהוא דבר נח קיים, ויתחייב לפי זה שיהיו בתוך גלגלי ההקפה (ח) חסונותן לטובכים הנבוכים ארצות אחרות שיתנועעו סביבם וימצאו בשמים לפי זה עולמות אחרים, (ט) ולחננת גלגל יוצא מרכז יתחייב ג"כ שתמצא תנועה סבובית סביב גשם שאינו נח קיים שהגלגל היוצא מרכז יתנועע סביב (י) נקודה מתנועת תמיד שלפי מזה שהתבאר באגרת הרחקים (כ) מרכז גלגל יוצא המרכז של הטובכים הנבוכים מהם למעלה מן

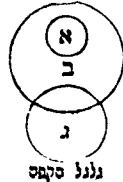
שרשים

והראיה כשהדליק סגור ועלם השלכת למעלה ואף אם תטה סגור למטה ללד הארץ אע"כ יעלה השלכת למעלה ללד הידים וכן האויר עולה למעלה שהוא מקום טבעו דרואים שהענין עולה למעלה, ה"כ הוא אל האמצע והוא יסוד המים היורדים לעולם ממקום גבוה למקום נמוך ולא להפך. וזהו אל האמצע שהוא הארץ, ה"כ הוא סביב האמצע וזה הגלגלים לפי שהם חמדי מתנועעים סביב הארץ: (ד) סביב גשם נח קיים. ע"מ הרכב וסדריהם הם סובבים סביב הגדול והפזול הוא עומד וקיים על מקום אחד ואינו מתנועע כלל כי לעולם תהיה הסבוב סביב חוזה דבר נח וקיים: (ה) לא אל האמצע וכו'. שהרי גלגל ההקפה מתנועע לא למעלה ולא למטה ולא סביב הארץ רק סביב נקודה שהיא בעופי גרם הגלגל היוצא וזוהי נקודת אית' שהוא מרכז גלגל ההקפה כי לעולם המרכז באמצע הגלגל וכל תנועה היא עולמית סביב המרכז: (ו) אלא אם נאמר וכו'. פלומו שצ"ל לתוך קושיא זו אלא ע"י תירוצו שקר וזהו שיש באמצע וכו': (ז) הגלגל השמיני. גלגל הירח והוא שמיני לגלגל החולות לפי דעת ראש"ע שסובר שתנועת היומי אינו גלגל בפרק הבא אחר זה: (ח) המונחים לטובכים הנבוכים. ו' כוכבי לכת והם שצ"ס חכ"ל נקראים כוכבים הנבוכים ולכל אחד מהם ה"ל יש לו גלגל ההקפה וגלגל יוצא מרכז כוכבו למעלה: (ט) ולהנחת גלגל וכו'. פירוש ולפי הנחת גלגל יוצא שמיני התכונה כי קשה וסוף שיתחייב ג"כ שתמצא וכו': (י) נקודה מתנועת תמיד. שהנקודה והיא המרכז גם כן מתנועע כמו הגלגל בעצמו כמו שכתבתי וסוף: (כ) מרכז גלגל יוצא. המרכז של הכוכבים הנבוכים וכו'.

(ו) לדעת הראשון. הוא דעת רב סעדיה גאון הנזכר, וזהו לפי דבריהם ג"כ הידיעה בעלה כמו שכתבתי למעלה: (ז) לדעת סגור. הוא דעת האחרונים הנזכרים ויהיה לפי דבריהם גם כן הכל מחוויי מלד סגוריו כמו שכתבתי למעלה:

פרק ב (ה) ובהתחלותיה. בהיסודות שלה:

מרכז וגלגל הקפה. דע כי כל גלגל מכל שבעה מוכני לכת יש לכל אחד גלגל חסון וגלגל הקפה. וזהו אציר לך כאן גלגל יוצא מרכז מתוך העולם כזה. וזהו הגלגל הקטן שהוא בתוך הגלגל הגדול הוא נקרא גלגל העולם ומרכזו היא נקודה א' היא הארץ והגלגל הגדול נקרא גלגל יוצא מרכז. לפי שהארץ הינה עומדת באמצעיתו רק שמרכזו והיא נקודה ב' וזהו מרכזו מתוך העולם שהוא הארץ כי לעולם הנקודה האמצעית מן הגלגל או העיגול הוא המרכז וגלגל הקפה הוא הגלגל הסובב תוך עופי גרם הגלגל הגדול. ועיין בפס"ד לח"כ מספר המורה בפי' האפסו ורש"ע: (ג) מן האמצע ולא האמצע וכו'. פי' ג' תנועות נח בעולם וכל אחת מתנועת אל מקום טבעה, האחת היא מן האמצע והוא יסוד האש והאויר ונקראים מן האמצע לפי שהם מתרחקים בתנועתם מן טבע הארץ שהיא באמצע הגלגלים וזהו למטה במחלת שהוא מקום טבעה וסדריהם הם תחת גוש עפר ותורקנו למעלה ורד ויסול למטה על הארץ אבל יסוד האש והאויר מתנועעים תמיד למעלה שהוא מקום טבעם

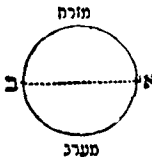
ספר מאמר רביעי פרק ב ג העקרים קמב 283

מן היסודות בגלגל הירח ומהם למעלה בגלגל הירח ומהם למעלה בגלגל השמש כמו שהעיד על זה הרב המורה בפרק כ"ד כחלק שני, ועם כל אלו הנמנעות (י) הדיעות שהתכוני מניח (מ) יביא ראיה לדבריו (נ) מהלקיות הירחיים והשמשיים שהם מושגים בחוש ומהמצא (ס) במבטים מדויקים שהוא מסכים עם הנחותיו, ובעבור זה יבנה כל מופתיו עליהם ולא יהיה להנחות הטבעי ולהתחלתו, והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו (ע) מצד העיון הטבעי עם היות החוש מסכים לדברי התכוני ויאמר בעל החכמה הטבעית שהנמצא לחוש אמת, אבל לא מצד אותן השרשים וההנחות שנייה התכוני שהן נמנעים בעצמם, (פ) אבל מצד שרשים אחרים לא נדעם. וכיוצא בזה קרה לבעל חכמת משפטי הכוכבים עם הפילוסוף, שהפילוסוף יכחיש ידיעת השם ויניח טבע האפשר קיים, ובעל חכמת המשפטים יניח ידיעת השם אמתית ויאמר שהוא יתברך ידע הנגזר מפאת המערכה ויגזור שא"א שיהיה זולת זה ויכחיש טבע האפשר, ובעל חכמת התורה יסכים עם שניהם שהוא יניח טבע האפשר נמצא כמו שנייה הפילוסוף, ויביא ראיה לדבריו מן החוש המעיד ע"ז כמו שנתבאר בפרק שלפני זה, ויניח ידיעת השם אמתית כמו שנייה בעל חכמת משפטי התכונה, ויביא ראיה לדבריו מן השכל שניגזר שאין ראוי ליחס לש"י חסרון הסבלות ושלא תהיה ידיעתו מקפת בכל הנעשה בעולם (י) ויאמר עם זה שדירתו מסכמת עם טבע האפשר ממה שנראה לחוש מן ההשגחה האלהית בירידת המטר בזמן הקיץ בהעדר הליחות והאדים על ידי תפלת הצדיקים והחסידים, ואחר שהחוש מעיד כדבריו לא נחוש לדברי מי שיוכחש זה כמו שלא נחוש לדברי הטבעי החולק על התכוני אחר שהחוש מעיד כדבריו התכוני, כמו שלא נחוש לדברי הטבעי המניח שא"א לנקודה נחות (ק) אלא בגשם נח (י) והלמודי יניח בגשם כדורי המתנועע תנועה סבובית שתי נקודות נחות בלתי מתנועעים יקראו קוטבים והכדור בכללו מתנועע, וכן בכל דבר שהחוש מעיד עליו נאמר שהוא אמתית אע"פ שלא נדע סבתו (ע) כמו שיאמר הטבעי על דברי התכוני שהם אמתים אחר שהחוש מעיד עליהם ויכחיש הסבות שנייה התכוני לזה ויאמר שאין הסבות ההן אמתיות, (פ) אבל יש בו סבות אחרות בלתי ידועות :

פרק ג אחר שהתבאר לך היות בעלי החכמות חולקים זה עם זה בהנחותיהם, מעתה ראוי שנעשה בכל דבר שורש מן החוש ולא נחוש לדברי כלן אלא לסי שנמצא החוש מסכים עמו, ואחר שהחוש מעיד כדבריו הנחותי מהנמצא טבע האפשר ומהנעת הדויעה מן

שרשים

התכוני כי הם מנעים בטעם רק שיש צדדים ושרשים אחרים שאין לנו יודעים אותם : (ז) ויאמר עם זה וכו'. פי' אע"פ שהוכיח זה מצד שאין ראוי ליחס וכו' אף על פי כן מצינו עוד ראיה שדירתו מסכמת וכו' ממה שנראה לחוש וכו' : (ק) אלא בגשם נח. אבל כשהגשם אינו נח רק שהיה כילו מתנועע א"א ג"כ שתהיה איזה נקודה ממנו נחה : (ר) והלמודי יניח וכו'. בעל החכמה הלמודית מזייר בגשם כדורי שהוא עצמו מתנועע ואף על פי כן מזייר בו שתי נקודות שכן נחיות כזה (כדרך משל אם הכדור מתנועע מתחלה למערב אזי הנקודה א' שנקבה דרום ונקודה ב' שנקבה צפון בהכרח שינוחו ונקודות אלו

קראו קוטבים) ומאחר שהחוש מעיד ע"ז שה"א כן לא נחוש לדברי הטבעי וכן בכל דבר וכו' : (ע) כמו שיאמר הטבעי וכו'. כמו שהטבעי עצמו יודע ג"כ לזה : (ת) אבל יש בו סבות בלתי ידועות . פי' כמו כן נאמר אנוחנו שדירת הש"י וטבע האפשר ג"כ שיהיה אמתית אחר שהחוש מעיד עליהן אף שאין לנו יודעין הטעם והסבה וכמו שנתבאר והולך כרש פרק הנ"ל אחר זה :

שלא

וכו' כמו שהעיד על זה הרב המורה וכו'. כבר אמרנו לעיל שהגלגל הגדול המצוייר בצורה דלעיל הוא נקרא בגלגל יוצא מרכז ומרכזו הוא נקודה ב' ולכל אחד מהכוכבים הנכונים יש גלגל יוצא מרכזו כמו שבארנו הכל למעלה ולכל גלגל יוצא מרכזו יש מרכז בלתיצנעתו ואותן המרכזים יש מהן שיהיו למעלה מן היסודות בגלגל הירחי וכו'. ואם כן ע"כ לא תהיה תנועת גלגל יוצא מרכז סביב גשם נח קיים שהרי המרכז שהוא למעלה מן היסודות כד"מ הוא הוא בגלגל הירח וגלגל הירח עצמו אינו נח שהרי הוא יתנועע תמיד ומכאן הדרך עולמית סביב אחר סביב וכיוצא בזה כריך אתה לומר בכל גלגלי היוצא מרכז ונמצא תהיה מתנועע סביב הגשם שאינו נח קיים וזהו הפך מה שהניחו בעלי חכמת הטבע : (ז) הורונו : כלומר הורונו לפי שהם כנגד הטבע : (ח) יביא ראיה. וביא עוד ראיה : (ג) מהלקיות הירחיים וכו'. פי' שהתכוני יתחזק הלקיות לפי הצדדים האלו הנכונים ויצא החשבוני לפי דבריו מכוון ואכן אחר התכוני שהצדדים האלו הם אמתיים לפי ששכונן הלקיות הוא מכוון ע"י : (ס) במבטים. שהוא יתחזק המבטים. ומכאן יתבאר לקמן כפ"ד : (ט) מצד העיון הטבעי . מאחר שהוא נגד הטבע : (פ) אבל מצד שרשים אחרים לא נדעם. לא מצד ההנחות שהניח

מן האל בדברים פרטים אישיים על ידי הנביאים, ומן ההשגחה הפרטית באישים מיוחדים כמו שהיה זה באבות בכל עניניהם כפי הקבלה הנמשכת בדינו עד היום וביציאת מצרים ובאישים אחרים מיוחדים הכתובים בספר הנביאים ולא נחוש לטי שיכחיש זה (ה) שלא נכחיש מה שנמצא בחוש בעבור עין הפילוסופים כמו שלא נכחיש דיות הגלגל מתנועת תנועה סבבית על שני קטבים נחים אע"פ שהמבט מצד עיונו יכחיש זה, שראוי שנעשה בכל דבר שורש מהנמצא בחוש אע"פ שלא יספיק השכל לדעת סבתו, שהשכל לואה מאחד משתי פנים, אם שלא ישיג דברים רבים על אמתתם, ואם שלא יספיק לדעת סבות כל הדברים ואפילו הדברים המושגים בחוש שהרי (ג) התנועה היומית אי אפשר להכחיש סציאותה שהחוש מעיד עליה ואי אפשר לשכל האנושי (ג) לשער תנועתה בשום צד, שאם נאמר שהמנוע אותם הוא (ד) גשם תשיעי כמו שהמכני הרבה מן החכמים וקראוהו גלגל יומי לפי שהוא מגביל ומראה הערב והבוקר הנקרא יום אחד, מי יתן וארע על איזה צד יניע הגשם ההוא כל הגלגלים אם (ה) על צד הפנישה לפי שהגשם א"ל לו שיניע גשם אם לא על צד הפנישה איך אפשר שיצויר (ו) שפנישת גלגל מאדים את גלגל חמה יניעוהו התנועה היומית הבאה לו במקרה מצד פנישת גלגל צדק שפניש אותו גלגל שבתאי המתנועע מצד פנישת גלגל הכוכבים היקרים שהוא מתנועע תנועה היומית במקרה מצד פנישת הגלגל התשיעי היומית ולא יתנועע גלגל השמש התנועה המיוחדת לגלגל מאדים בפנישתו אותו שהוא התנועה העצמית לגלגל מאדים ואיך -

ש"ש

יסודות. אש, רוח, מים, עפר וכו' הארץ וכו' המטה בתחלתו. והנה רשמתי לך כאן מעלת הגלגלים זה על זה ותלופך תנועותיהם זה מזה ולא ישתקפו בשום דבר כ"ל בתמונה הכדורית הסס עגולים וכתנועה סבבית שכל אחד מתנועע סביב חבירו שהוא למטה ממנו ולכל אחד יש תנועה מיוחדת זה למזרח וזה למערב וכו' ואם כמו שתבאר הכל לעיל במ"ב פ"א ו"ג ע"ש, והנה אף שיש לכל אחד תנועה מיוחדת מ"ח הם מוכרחים להשתנוע בתנועה היומית כנוצר ולכן שקל וטרי המחבר על איזה צד בא לכן הכרחי היה אש על צד הפנישה דהיינו שהגלגל היומי הוא פונס גלגל המזלות ודוחה אותו וע"י דחיה זו בא גלגל המזלות ודוחה ג"כ לגלגל שבתאי שאתרו וכן גלגל שבתאי דוחה לגלגל צדק שאתרו בעבור הדחיה שבתאי אליו מהגלגל היומי ע"י גלגל המזלות וכן גלגל צדק דוחה לגלגל מאדים מדחיה זו הבאה לו מהגלגלים הקודמים אליו וגלגל מאדים לגלגל חמה כי הם מוכרחים לדחות זה את זה ולסבב הארץ ככ"ד שעות בעבור הדחיה הראשונה הבאה מגלגל היומי לגלגל המזלות א"כ יהיו כל התנועות מהגלגלים במקרה כי מה שגלגל חמה מסבב ככ"ד שעות הוא בעבור מלכות אליו מאדים שלפניו שדוחה אותו להתנועע כך גלגל מאדים עצמו קבל התנועה מה"כ ג"כ מגלגל צדק שלפניו כי תנועתו העצמית הוא נשתי/שנים כנוצר וכו' ואם צד עד גלגל היומי א"כ כל אחד מהם חמיה מלכות אליו חבירו להתנועע בתנועתו המקרה הבאה לו מרחוק שהיא ככ"ד שעות וזה א"ל כי אחר שהיה לכל גלגל גם כן תנועה מיוחדת בפני עצמו היה יותר מן הראוי שכל אחד ידחיק את חבירו להתנועע בתנועתו העצמית דהיינו שגלגל החמה יסבב שתי שנים שהוא עצמית התנועה מהגלגל מאדים הדוחה והמכריח לגלגל חמה שאצלו וגלגל מאדים יסבב

בי"ב

פרק (א) שלא נכחיש וכו'. שאין ראוי להכחיש: (ב) התנועה היומית וכו' שהחוש מעיד עליה וכו'. פירוש שהגלגל היומי מכריח כל שאר הגלגלים שיהיו מתנועעים עמו בתנועתו סביב הארץ ומסבבים ג"כ את הארץ כיום אחד שהוא כ"ד שעות וכתו שמבאר לעיל במ"ב פ"א ובמ"ב פרק י"ג: (ג) לשער תנועתם. א"ל לשער בשכל על איזה צד וסבה בא להם ההכרחיות זו שמחוייבים להתנועע ג"כ בתנועת גלגל היומי וכתו שמבאר וכו' (ד) גשם תשיעי. גלגל תשיעי: (ה) על צד הפנישה. כלומר שהוא פונס וגו' בשאר הגלגלים ודוחה אותם עד שיתנועעו עמו בתנועתו: (ו) שפנישת גלגל מאדים את גלגל חמה וכו'. הבאה לו בתקרה מצד פנישת גלגל צדק וכו'. כדי ששכל לבין הענין על מוטו אודיע לך בתחלה ענין הגלגלים ומעלתם זה על זה, דע כי הגלגלים הם זה למעלה מזה בעגול האחד סביב חבירו בגלגל הכללים וד"מ וכאשר ציירתי ג"כ קצת מהם בפ"א ממ"ב ע"ש. והנה ארשום לך כאן בכתב אמת מעלת הגלגלים עם הד' יסודות אר"ש זה אחר זה, הגלגל העליון וכו' ראש הגלגלים שאין למעלה ממנו גשם הוא הגלגל היומי והוא חלק ואין בו כוונת כלל ומסבב את העולם ככ"ד שעות ותנועתו היא ממזרח למערב. הגלגל ה' הוא גלגל הכוכבים הקטנים וכו' הקטנים והוא גלגל המזלות ומסבב את העולם בל"ו אלפים שנה ותנועתו היא ממזרח למזרח וכן כל שאר הגלגלים לכל אחד יש תנועה מיוחדת זה לדחוק וזה לבין הארץ כאן מזה. ואחריו גלגל שבתאי ומסבב את העולם בשלשים שנה. ואחריו גלגל צדק מסבב ב"ב שנה. ואחריו גלגל מאדים מסבב שתי שנים. ואחריו גלגל חמה מסבב כש"ה יום ורביע. ואחריו גלגל נוגה מסבב כמו החמה. ואחריו גלגל כוכב מסבב ג"כ כמו החמה. ואחריו גלגל לבנה מסבב ככ"ד יום וי"ג שעות בקרוב. ואחריו הארבעה

ספר מאמר רביעי פרקג העקרים נבג 285

(ו) ואין יתנועע גלגל הירח התנועה היומית הבאה בפנישת הגלגל הששעי לאחרים ולא יתנועע התנועה המיוחדת לגלגל כוכב שהיא עצמית ומיוחדת לו מפנישתו אותו. ואולי בעבור זה אמר החכם רבינו אב"ן עזרא ו"ל בשם חכם גדול ספרדי שאין למעלה מגלגל הכוכבים גוף בראיות ברורות. כלומר שאי אפשר שתהיה התנועה היומית מצד (ח) גוף הששעי, (ט) ולא יאמר שגלגלי הכוכבים יניעו התנועה היומית כמו שראיתי מי שכתב בן שאתר שנמצאת לו התנועה המתאחרת שאי אפשר לגלגל אחד שיתנועע שתי תנועות מתחלפות מצד עצמו אלא אם בן תהיה האחת בעצם ומצד עצמו והאחרת במקרה ומצד מניע אחר וזולתו. אבל נראה (י) שדעתו לומר שהמניע התנועה היומית אינו גוף אלא שכל גבול, וגם זה אין דעתי נוחה בו שאין זה מספיק כלל (כ) לפי שהשכל הנבדל לא יניע את הגשם אלא אם כן הוא בעל נפש ועל צד הציור כמו שנתבאר במקומו, ובאר זה הרב המורה בפרק מ"ב שא"ל לשום גשם בעל נפש להתנועע באחת שתי תנועות מתחלפות בציורים מתחלפים כמו שאי אפשר לאדם שיתנועע למורה ולמערב (ל) כאחד במצות שני מלכים שהאחד יצוהו להתנועע למורה והאחר יצוהו להתנועע למערב, ועוד שהידועות הם גשמים (מ) בלתי בעלי נפש ונראה לעין שהכוכבים בעלי חונות (נ) המתרגמים ביסוד האש שהם מתנועעים התנועה היומית כמו שזכר זה בספר האחות העליונות והוא מושג בחוש ואין סבה בתנועה הזאת (ס) אלא על צד הפנישה לגלגל הירח, ואם בן למה יתנועע הכוכב ההוא הנרגש ביסוד האש התנועה היומית לבד ולא יתנועע עמה התנועה המיוחדת לגלגל הירח אחר היותו פוגש את הגלגל הירח שאנחנו נראה הכוכבים בעל הדרשות הדש או שני חדשים נמשכים לתנועה היומית (ע) ואין להם הקשר עם תנועות הירח והם ספק חזק מאד (פ) יסתור היות התנועה היומית להם בפנישה. ושורה על צד הציור

א"א

שדשים

למערב ולהתנועע בתוך המים עם העוגן שזכר וא"כ אע"פ שהלך ראונו שהוא הספן בדרך משל בספינה ממורה למערב הנה ע"י הספינה בא ממערב למורה לפי שהספינה היא הכוללת ממערב למורה וא"כ הוא מתנועע שתי תנועות כאחד אלא שהתנועה האחת שהיא ממורה למערב היא מצד עצמו והתנועה הב' שהיא ממערב למורה היא אלו במקרה מצד הספינה אבל שיתנועע ב' תנועות מתחלפות כגון ממורה למערב וממערב למורה בפעם אחד ומצד עצמו זה א"כ: (י) שדעתו. של ראב"ע: (כ) לפי שהשכל הנבדל לא יניע את הגשם וכו'. כבר נתבאר לעיל במאמר ג' פ"ה ובמאמר ב' פרק י"ג שהמלאכים מצד שהם נבדלים מן החומר א"כ להם להניע הגלגלים מצד הפנישה רק ע"י הכווי שהם נזורים על הגלגלים שיתנועעו וא"כ לפי זה צריכים הגלגלים להיות בעל נפש ושכל כדי שיוכלו לצייר רצון הנבדל ולעשות גזירות וז"ש א"כ הוא בעל נפש. ומלת הוא שכל הגשם. וזה ג"כ א"כ להיות שהרי יש להגלגלים תנועה מיוחדת וז"כ כנזכר וא"כ היך אפשר להם להתנועע ע"י ציור השכל שתי ח. גזירות מתחלפות כמו שמבאר והולך: (ל) כאחד. בפעם אחד: (מ) בלתי בעל נפש. שהם נזורים ביסוד ואין להם שכל וציור כלל: (נ) המתרגמים ביסוד האש. הנראים ביסוד האש: (ס) אלא על צד הפנישה לגלגל הירח. פי' ע"י שיסוד האש נוגע לגלגל הירח שלמעלה ממנו כגון גלגל הירח פוגש גם כן ביסוד האש שאנחנו ומוניע התנועה היומית על הדרך שביארנו למעלה: (ע) ואין להם הקשר וכו'. בעצמות התנועה מגלגל הירח שהיא כב"ע וס כנזכר: (פ) יסתור היות התנועה היומית להם בפנישה

צ"כ שנה שהוא עצמית התנועה מהגלגל צד הדומה והמכריח לגלגל מאדים וכן השאר כל אחד יתנועע בעצמית התנועה מהגלגל הקודם לו והדומה אותו. וז"ש ולא יתנועע גלגל השמש התנועה המיוחדת לגלגל מאדים וכו': (י) ואין יתנועע גלגל הירח התנועה היומית וכו'. שהתנועה היא בזה לו במקרה מצד גלגל כוכב שלפניו הדומה והמכריח את גלגל הירח להתנועע בתנועתו מחקרת כי גלגל כוכב גם כן קבל התנועה ההיא מהגלגלים שלפניו ע"ד שביארנו ויותר היה ראוי לגלגל כוכב שיכריח לגלגל הירח שאליו קרוב אליו שיתנועע תנועתו בעצמית של גלגל כוכב שהיא בשש"ה ימים כמו שהשמש ולא תנועת היומי שהיא אינה רק במקרה אל גלגל הכוכב: (ח) גוף הששעי. לגלגל הששעי: (ט) ולא יאמר וכו'. כלומר ואין לומר שכונת הראב"ע ז"ל דזה לומר שגלגלי הכוכבים וכו' זה אינו שאחר שנמצא לגלגל הכוכבים תנועה המתאחרת שהוא כב"ו אלפים שנה ומתנועע ממערב למורה א"כ לו להניע מצד עצמו התנועה היומית שהוא ממורה למערב לפי שאלו וכו' שתי תנועות מתחלפות מצד עצמית וכו'. בשלמא אם תהיה התנועה האחת עצמו והשנית במקרה כמו שהוא בשאר הגלגלים שהתנועה היומית בזה להם במקרה מצד גלגל היומי אפשר לומר כן אבל שיתנועע מצד ב' תנועות כאחד מצד עצמו זה אי אפשר. ולחמן חזין הענין אמשל לך משל הנה ראובן הולך בספינה גדולה מראש הספינה שהוא בצד מורה אל ראש הספינה שהוא לצד מערב והספינה הולכת ע"י זה ממערב למורה כי טבע הספינה הוא כך כצורה הספן להולך והספינה ממערב למורה אזי הספן צריך לילך בתוכה ממורה

א"ל להיות והיסודות גופים מהים ולא יתנועעו על צד הציור כלל. ועל זה אמרו בנמצא לשמואל שאמר נהירין לי שבילי רשמיא כשבילי דנהרדעא ירע מר כוכבא רשביש (בכוכב דף ל"ח ע"ט) כלומר ואם היה יודע סבת היות הכוכב בעל זנב או בעל השרשרת נמשך לתנועה היומית ולא להגעת הירח, והשיב שלא היה יודע סבת זה שסבת זה נעלמת על דבר האמת (ו) אלא אם נאמר שהגלגל היומי נמצא בגלגל הירח. ונצטרך לומר כן שיש לכל כוכב זכוכב גלגל יומי למטה ממנו יניערו התנועה היומית כמו שהיה דעת הקדמונים קודם במלמו"ם, ואין השכל האנושי מספיק לדעת אמתת זה, כמו שלא יספיק לדעת סבת התנועות השמימיים בענין שלא יחלוק על העין הטבעי. ואפילו בדברים הטבעיים (ק) הארציים לא יספיק השכל האנושי לדעת סבותיהם כמו משיכת הקלאמיט"ה הברזל למה. ובעבור זה אין ראוי שנגיח המושג בחוש ונכחיש אותו בעבור שלא נדע סבתו, וע"כ אין ראוי שנכחיש (כ) טבע האפשר המושג בחוש וידיעת הש"י המחוייבת מצד השכל בעבור (ט) ששכלנו סבת זה. ואם תשאל ותאמר הלא אפשר (ח) לקבץ בין שתי הסברות הללו להגיד טבע האפשר קיים עם היות הידיעה האלוהית מקפת בו, התשובה בזה היא על דרך שכתב הרמב"ם ז"ל שאמר שאחר שידיעת האל היא עצמית בו ואיננה דבר נוסף על העצמות הנה החקירה מידיעתו יתברך היאך הוא (ה) שבה אל החקירה מעצמותו וכמו שעצמותו נעלם תכלית ההעלם כן איכות ידיעתו נעלמת תכלית ההעלם וכמו שאין הקש דמיון בין מציאותו למציאות וזלחו כן אין להקש ידיעתו לידיעת וזלחו. ולכן אם (ו) לידיעה הנמצאת בנו המובנת אצלנו ישמכו במילים רבים אם לזקק טבע האפשר ואם שתקוף ידיעתו במה שלא יצויר שתקוף בו ידיעה (ג) בהיותו יודע הדבר הבב"ת, ואם שחשתנה ידיעתו בהשתנות הידועים וכיוצא בזה, הנה זה יתחייב מהבנת ידיעתו (ד) ממין ידיעתו, אבל אחר שאין ידיעתו ממין ידיעתו לא יתחייבו אלו הבטולים לפי שידיעתו יתברך הוא בב"ת ולידיעת הבב"ת לא יתחייבו אלו הבטולים. ובמשענה זו נמצא ישעיה מוכיח למכחישים ידיעת ה' אמר למה תאמר יעקב וגו' הלא ידעת אם לא שמעת וגו' (ישעיה מ') אמר הלא ידעת מצד החקירה, אם לא שמעת מצד הבבלה, כי אלהי עולם ה' רוצה לומר שמצד הכופת יתבאר שיש נמצא מחוייב המציאות הוא אלהי עולם רוצה לומר עלת כל הנמצאים ושהוא ה' (פ) כלומר שהוא שכל נבדל שאינו נגש ולא כח בגשם (ו) וסוה יתחייב שיהיה אחר קדמון ונצחיו וכל הדברים המתחייבים לעקר מציאות הש"י הנדע על פי החקירה, ועם היותו שכל נבדל הוא ברא קצות הארץ רוצה לומר הוא עלת כל הנמצאים הגשמיים, ועם היותו בב"ת הנה הוא עלת עולם הגשמי שהם בב"ת (ז) כאמרו (שם) ברא קצות הארץ ואין זה מצד ליאות וחסרון כח כי לא ידענו ולא מצד שניו כי לא ידענו. (ח) וא"כ אפוא הכמאין בקדמתו ומכחישי ידיעת הש"י וידיעתו איך אפשר שימצא הדבר הגשמי מן השכל הנבדל הבלתי משתנה שעל כרחו יש לו להודות שהמצא הדבר החמרי מן השכל

שרשים

אם חקש ידיעתו לידועתו : (ה) כלומר שהוא שכל נבדל וכו'. ונעבור זה נקרא שם המספר וע"ד שמתבאר לעיל במאמר ד' פרק כ"ח : (ו) וזוה יתחייב שיהיה אחד קדמון וכו'. כמו שנתבאר לעיל במ"ב פרק ד' וה' בחופתים : (ז) כאמרו נורא קצות הארץ. כלומר ע"ז נשמע שהם נעלי חכלית : (ח) וא"כ אפוא המאמין בקדמות ומכחישי וכו'. פי' מה שהם מאמינים הקדמות הוא בעבור שיהיו נמלטים מהקדמת שהקשו על אומות הקדום והוא שלא ליחס לה"י שיהיו ראון כמו שנתבאר הכל לעיל במאמר ראשון פרק כ"ג. והא ע"כ אינם יכולים להחלט מחקושיא זו ויפלו במה שדברו ממנה כי יש להם להקשות שידיעתו איך שיתבאר הדבר הגשמי וכו' כי איך לפי דבריהם צריכים עכ"פ לומר שאף שהם יתברך הוא שכל נבדל מן החומר מ"מ הוא סבה למציאת החומר והוא זה אפשר שיהיה כנבדל סבה לדבר חמרי וזה הוא שיהיו ואין שייך ליחס להשם יתברך שום ענין כי אינו משתנה וכל שכן למאמיני

בפגישה. לפי שגלגל היומי רחוק מהם ואם ע"ז גלגל הירח יקשה למה יתנועע המקריה ולא העצמית כנזכר : (ט) אלא אם כאמר וכו'. כלומר א"ל לתרץ זה כ"א ע"ז תירון שקר והוא שגלגל היומי הוא למטה מגלגל הירח ואם גלגל היומי נעצמו הוא מניע ליסוד האש : (ק) הארציים. כדברים שכן על הארץ : (ר) טבע האפשר. (טבע הכחירה והוא נקראת אפשר כואיל וזולת הכחירה לא היה שייך לומר שום אפשרות כי הכל יהיה מוכרח להיות כחיו נגזר) : (ס) ששכלנו סבת זה. שאין לנו יודעים הסבה מהם : (ת) לקבץ בין שתי הסברות הללו וכו'. כלומר הלא אפשר לעשות שום קישור ודחוק לשתי הסברות הללו שיהיו שניהם אמתיים : (א) שכן כל החקירה מעצמותו. החקירה מהידיעה היא חל החקירה מעצמותו : (ב) לידיעה הנמצאת בנו וכו'. כפי אשר מוכן אצלנו ענין ידיעה הנמצאת בנו : (ג) בהיותו יודע הדבר הנב"ת. שש"י יודע כל הדברים שאין תכלית להם וזה קשה להשיג כי א"ל להשיג דבר שהוא בב"ת : (ד) ממין ידיעתו.

ספר מאמר רביעי פרק ג ד העקרים קמ"ד 287

השכל הנברל הוא שני (ט) המצא היש מאין שאי אפשר לשכל האנושי לתת סבה לזה וגם כן איך אפשר שימצא מנמצא שכרו ב"ת. עולם ב"ת. ואם כן על כרחנו יש לנו להורות שזה הדיבר תלוי בידעתו יתברך מצד שהוא בב"ת והוא ידע סבת כל זה אע"פ שאנחנו לא נוכל לשער זה מצד ידיעתו. וכן גם כן ראוי שנאמר שהמעוה הוה מסלוק ידיעת הש"י ולומר נסתרה דרכי מ' (נפיש מ') הוא להיותם מדרגים ידיעת הש"י לידעת האדם וידיעת האדם להיותה בעלת תכלית ימשכו אליה אלה הבטולים שאמרנו רוצה לומר שתשתנה הידיעה בהשתנות הידועים ושלא תקוף הידיעה במה שאי אפשר שתקוף בו ידיעה והוא הבב"ת לפי מה שנשער זה בידעתנו אבל ידיעתו יתברך להיותה בלתי בעלת תכלית תוכל להקיף במה שאין לו תכלית ותקיף במה שאינו נמצא מבלתי שחייב זה שני בחקו יתברך, ולזה הוא שסיים אין חקר לתבונתו, וכן מה שאתם אומרים ומאלו משפטי יעבור (סג) כלומר שאני שופט ומכריח אחד משני חלקי האפשר (י) אי אפשר שידענו השם יתברך שאם כן יבטל טבע האפשר, אינו כן שזה הבטול הוא נמשך לידעתו הבעל תכלית אבל הש"י אין חקר לתבונתו ולחיות ידיעתו בב"ת לא יבטל עמה טבע האפשר ואנחנו לא נדע איכות ידיעתו איך היא כמו שלא נדע עצמותו איך הוא, והו' דרך הרמב"ם ז"ל בידעת הש"י. ואמר הרב ז"ל שכמו שאין להקיש בין עצמותו לעצמותו כך אין להקיש בין ידיעתו לידעתנו, ששם הידיעה נאמר בו יתברך ובנו בשותף השם הנמור. ואין כונת הרב ז"ל לומר שיאמר שם הידיעה בנו על ידיעה ובו יתברך (כ) על הסכלות או בדרך כמו שיגור (י) ענין שותף השם חלילה, אבל באור הענין כך הוא, שכמו ששם המציאות יאמר עליו יתברך ועלינו בשותף השם ואין ספק ששם היות מציאותו יתברך מתחלק למציאות וולתו תכלית והלוקף עם כל זה לא יורה באחד על המציאות (מ) ובאחד על ההעדר (נ) שסעד ההוראה השוללית והוא שלילת ההעדר הנה הוראתם אחת כמו שנתבאר בפרק ל' מהאמר הב' שכמו שבו יתברך יורה שם המציאות על שלילת ההעדר כן המציאות בנו יורה על שלילת ההעדר, אבל מצד ההוראה השם החיובית אמר שם המציאות עליו ועלינו בשותף נמור כי אין הקש בין מציאותו למציאות וולתו כלל, וכן שם הידיעה הנאמר עליו ועלינו כמו שבו יתברך יורה על העדר הסכלות כן בנו ג"כ יורה ע"ז. ומה הצד שהוא צד ההוראה השוללית יאמר עליו ועלינו (ט) בקריסה ואיתור ולא בשותף נמור, אבל מצד ההוראה החיובית שוירה שם הידיעה הנה הוא יאמר בו יתברך ובנו בשותף נמור וכמו שעצמותו יתברך נעלם תכלית ההעלם כן ידיעתו נעלמת תכלית ההעלם. וכשיובנו דברי הרב המורה בידעה ע"ז האופן יסולקו מעליהם הספקות שהסתפקו האחרים על דבריו, ויעלה בדינו שידעת הש"י להיותה בב"ת תקוף בכל הגעשה בעולם מבלתי שיתחייב בו יתברך שנוי ומבלתי שיתבטל טבע האפשר, ותקיף במה שאין תכלית לו, וזה הדרך הוא היותר נכון שבררתי בדבר זה הוא הדרך שבאורו רבותינו ז"ל במסכת אבות (פסק ג') במשנה מתמת שאלו חולק עליה אמרו הכל צפוי ודרשות נחונה, שבאמרם הכל צפוי יורה שידעת השם מקפת בכל הגעשה בעולם ואין דבר נופל במקרה מבלי ידיעה קודמת, ובאמרם ודרשות נחונה יורה שטבע האפשר נשאר קיים ואין ידיעת השם מבטלת אותו. והו' אמת ברורש הוא אע"פ שאין ידיעתנו מספקת לשער אפשרות דבר זה בידעת השם לפי קצורנו :

פרק ד (ראוי שנדבר (ה) בהוראת המערכת ונאמר שדעות האנשים בהוראת המערכת לפי מה שנמצא לקדמונים שחם, האחת היא דעת הפילוסוף האומר שגרימים

שרשיים

לתאמיני הקדמות שזומרים הסכל הוא בחיוב ונבטע : (ט) תכלה היש מלפני. כי לפי טבע החיוב ותחייב שיהיה הסכל הנכדל סבה לשכל אחר ולא לדבר הסתמי א"כ הדבר הסתמי הוא יש מלפני וכמ"ס הכל לעיל במ"א פכ"ג : (י) א"ה שדעת הש"י. א"ה שיהיה להש"י ידיעה בזה : (כ) על הסכלות. שאינו יודע חלילה : (ג) ענין סתוף השם. נתבאר לעיל במאמר ב' פ"ו וס"ל : (ה) ובאחד על ההעדר. שהמציאות הנאמר על הש"י הוא מורה על הסדר חלילה. זה אינו : (ו) שחלל ההוראה השוללית וכו'. פ"ה כנכדן ענין מלת המציאות ופירושו איז הוא נאמר ע"כ על שלילת ההעדר ומורה על היותו מלא ואינו נעדר. ויהיה אם כן ענין המציאות הנאמר עליו

יתברך ועלינו הכל על הוראה אחת שכמו שני יתברך יורה וכו' : (ס) אצל מצד הוראת השם החיובית וכו'. הסכל הנמור אינו מצד ההוראה השוללית כי צוה הם שזים והוראתם אחת. רק הסכל הנמור הוא מצד הוראת השם החיובית ר"ל לקיים להשם יתברך תואר המציאות נאמת לומר עליו שהוא המציאות אחת ושם המציאות הנאמר עליו אינו אחת. וענין מכל זה לעיל בפרק ל' מתאמר שני : (ט) בקדומה ואיתור. ר"ל שחמנו הושאל שם הידיעה עליו כי הוא בעצם וראשונה נאמר עליו יתברך. ולעיל ב"ה מתאמר ב' נתבאר זה יותר :

פ"ד (ה) בהוראת המערכת. הוראת הכוכבים : נתנועוטיים

השמימיים והכוכבים פועלים בעולם השפל בשם (ג) בתנועותיהם המתחלפות מנעים ודומות ומרכיבים אותם ומכנים אותם מיני הכנות מתחלפות לקבל הצורות הטבעיות, עד שימשך מה ששימו קצת בני אדם מוכנים לקבל החכמה (ג) וקצתם לא, וקצתם מוכנים אל שיקבלו השפע האלחי הנבואי וקצתם לא, וזה המין מן ההוראה או הממשלה שיש לכוכבים בעולם השפל א"א להכניש אותה אחר שנתנו נראה השמש יחם האויר והירח ילחלח ויקרר אותו (ד) ויגביר יסוד המים א"א מבחלי שנאמר שהם בתנועותיהם יגבירו פעם הליחות ופעם החום עד שיכינו ההומר לקבל צורות מתחלפות, אבל שיהיה לכוכבים הוראה אחרת בדברים אחרים שאין מבוא לאיכות בהם כמו בעוני או בעושר או אם ישא אדם אשה אחת או רבות או יהיה בעל מעלה או בעל חסרון, אמר הכת הזה שהוא שוא ודבר כזב הרחק מאד מאדם שיעלה על הדעת שיורו הכוכבים על מה שאינו נופל בהם בעוני וכעושר האהבה והשנאה ודומיהם. והדעת השנית היא דעת הוברי שמים החווים בכוכבים שאומרים שכל הדברים באים על האדם באים עליו בגזרת הכוכבים ויביאו ראיה לזה מן החוש בשהחזה בכוכבים נגיד לאדם מה שיקרה לו בכל פרטי עניינו אם שנים רבות יהיה האדם ואם יהיה עני או עשיר וכמה יצליח יותר וכמה נשים ישא וכמה בנים יוליד וכיוצא בזה (ה) וזו ראיה שכל הדברים באים על האדם בגזרת הכוכבים ושאי אפשר להמלט מגורם, ויאמרו שעל הדרך הזה (ו) תתקיים ויריעת השם בלי שום שנוי, וזה דעת קצת מרז"ל האומרים מול מעשיר מול מחכים ויש מול לישראל (שם דף ק"ז ע"ה), ויש לזון אחר שתי אלו הדעות, אם על הדעת הראשונה שאמר שהוא מבואר בכל דבר שיוציא וזולתו מן הכח אל הפעל שהוא מחויב (ז) שימצא בפועל בפעל מה שימצא למתפעל בכח כמו שנתבאר במה שאחר הטבע, והוא מבואר ג"כ שהכוכבים (ח) אינם בעלי איכות, א"כ איך אפשר שיחם השמש האויר והירח ילחלח אותו, אלא שבהכרח נאמר שההקדמה היא שאמרנו ראוי שימצא לפועל בפעל מה שימצא למתפעל בכח, הנה אמנם יהיה זה (ט) בפועל בטבע אבל כשהפועל הוא בעל שכל לא יחויב זה בו, ואחר שהנלגלים חיים בעלי נפש משכנת כבר אפשר שיעלו בנמצאים השפלים אפי' מה שאינו נמצא אצלם, ולזה יגבירו פעם יסוד האש, ופעם יסוד המים, ופעם יסוד האויר, ופעם יסוד הארץ, שכמו שנמצא לשמש שניצוצו אע"פ שאינו גשם יגיע יסוד האש ויגבירו והירח יסוד המים כן י"ל בשאר הכוכבים שניצוציהם יגיעו שאר היסודות ויגבירו אותו פעם. וזה (י) לענין נסתר או יחס בלתי נודע לנו. וכן על הדרך הזה י"ל בשאר ההוראות שיורו על העוני או על העושר או על החכמה והסכלות ושאר הדברים אע"פ שאין הענינים ההם נמצאים אצלם לענין מה או יחס בלתי נודע לנו ובתנאי המצא ההכנה מה במקבל, כמו שהמלמד יפעל הלמוד בתלמיד יגיע התועלת (כ) על המוכן יותר מעל הבלתי מוכן, ועוד שאחר שהחוש מעיד (ל) על הגעת דבר החזה בכוכבים אל האנשים א"א להכניש החוש בשום ענין ג"כ על הדעת השני והוא דעת הוברי השמים החווים בכוכבים יש לדון הרבה, ראשונה שהם מסלקים טבע האפשר שהתבאר מציאותו מן החוש והכרעה היותו מחויב שימצא בפרק אחד מזה המאמר, שנית יש לדון אחר התחלותיהם שהם יאמרו שיש (מ) בגלגל הכוכבים צורת טלה ושור האומים חולתם מהצורות מורות על כך וכך (נ) הם רושמים במחשבתם קיום מכובד לכוכב כדי שתתעלה ותשלם הצורה ההיא, עד שירשמו על דרך זה מ"ח צורות ולמה לא ירשמו קיום אחרים בענין אחר, כדי שתגיע ותשלם צורה אחרת כמו

שרשים

ההוא נקרא מתפעל כי הוא מתפעל מן הדבר המוציא אותו מן הכח אל הפעל, והמשל כזה האש מחם המים נמצא שהחום הוא בפעל תמיד אצל האש שהוא הפועל והמים הם המתפעל לפי שהחום אינו צדס כי אש צדס שכימאלא האש מוכן לכהם כן המים אינם המים מקבלים החום מן האש ולכן המים הם מתפעלים מן האש: (ח) אינם בעלי איכות. שאינם גשם: (ט) בפועל בטבע. כמו האש שפעולתו בטבע כלי ידיעה והכרה: (י) לענין נסתר. שהעם בלתי נודע לנו: (כ) על המוכן. על התלמיד שהוא חריץ והוא יותר מוכן לקבל הלימוד מהשאר: (ל) על הגעת דבר וכו'. כגון עושר עוני חכמה כמכר: (מ) בגלגל הכוכבים. בגלגל המולות: (נ) והם רושמים במחשבתם קיום וכו'

(ג) בתנועותיהם המתחלפות: כמו שנתבאר בפרק שלפני זה שיש לכל אחד תנועה מיוחדת למקום מיוחד: (ג) וקצתם לא. אינם מוכנים לזה: (ד) ויגביר יסוד המים. צדסת הירח נתוספו המעטות צדאיה כשהירח מכלואו אזי המים הם מתרצים וכשהירח מתחסר גם המים הולכים וחסרין, וכן הוא צדביו כחיו ס' צדאשת צפסוק והיו למוקות וגו': (ה) וזהו ראיה שכל הדברים באים וכו'. דל"כ הוא יודעים זה ע"י הכוכבים: (ו) מתקיים ויריעת השם. שיועד הגזר מפאת המערכה כנזכר לעיל כפ"ב: (ז) שימצא בפועל בפעל מה שימצא למתפעל בכח. פי' אותו הדבר המוציא את הכולת מן הכח וכו' הדבר ההוא נקרא פועל ופעולתו תמיד להיות אצלו תמיד בפעל והכולת

ספר מאמר רביעי פרק ד העקרים קמה 289

כמו שאמרנו שהצורה הששית (ס) מהצורות הדרומיות היא צורת כלב קטן ויאמרו שבו ב' כוכבים בלבד, ומי יתן ואדע (ט) היאך יודע זה בב' הכוכבים ההם. והם יאמרו שהקדמונים שהיו שלמי הציירה יותר ממנו השניו הצורות ההם אע"פ שאנחנו לא נשיג אותם, וזה הבל שאין יעלה על הדעת שתקצר יד האנשים היום בהשגת המוחשים יותר מהקדמונים והלא כל מי שתקצר יד שכלו יתחזקו הרגשותיו וישיג המוחשיות יותר כמו שנראה הבעלי חיים שאינם בעלי שכל הרגשותיהם הם חוקים (פ) יותר מהרגשת האדם. גם באותן מ"ח צורות שהם אומרים שהושגו לקדמונים, מי יתן ואדע כמה השנינו ואין נודעו שיש במול פלוני צורת כך וכך עד שיאמרו שיעלה (ג) בפנים השלישיים משור אדם שכל מחשבותיו לרע, וכן יעלה בפנים הראשונים מסרמן צורת חזיר מברזל וראשו מנחשת, וכן יעלה בפנים השלישיים כמנו אדם בדעתו להכניס בספינה ללכת בים להביא זהב וכסף לעשות ממנו הטבעת, וכן תעלה בפנים הראשונים מבחולה צורת בתולה בידה נר והיא הולכת בין ההרסים ורוצה ללכת לבית אביה, זה וכל כיוצא בו היאך נודע אחר שאי אפשר לחוש להעיד על כך. ואם תאמר שנודע להם זה בדרך הקסם, א"כ התחלות החכמה הוואת הן בניות על השגת הכח המדמה שכל חכמת הקסם תלויה בו, וידמה זה למתנבא ומשתגע בלבו בכח המדמה וחושב (ק) שכל מדומה אפשר, או ידמה אל חולם חלום ובמה יודע אמתת זה לשכל האדם. גם מה שיאמרו ממציא הכוכבים ומבמיהם ויחמם זה אצל זה כמו (ר) שמבט הנכח הוא מבט איבה נמורה, ויתנו טעם לזה להיות בין שני הכוכבים או תכלית המרחק שהוא מאה ושמונים מעלות כמו שמרדך השונאים והאויבים להיותם זה מזה בתכלית המרחק בהפכים ולזה יאמרו (ש) שמבט רביעי הוא חצי איבה, לפי טעמים זה למה יאמרו במבט ג' שהוא מבט אהבה נמורה אחר שהוא בהרחק יותר רחוק ממבט ד'. ומה שיאמרו שיש לסולות המביטים זה את זה במבט ג' שהוא ק"כ מעלות (פ) האותיות יותר מהמביטים זה את זה במבט ג' שהוא צ' מעלות, כל אלה דברי נבואות והסכמות והנחות לא יודע אותם בעל

שרשים

כך מפני שהם זה כנגד זה האחד למעלה מן האחר והאחד מכוון כנגדו למטה מן האחר וכן כל שאר הכוכבים שהם זה כנגד זה נקרא מבט נוכח. והכוכבים שהם זה כנגד זה נקרא ימין וקדמאיים מבטים ימניים ושהם נצד שמאל נקראים שמאליים ואם כן כשכוכב נצד כד"מ תחת מול טלה ומאדים הוא כד"מ תחת מול מאזנים כנגדו יהיה זה המבט מורה על איבה נמורה מפני שהם בתכלית המרחק זה מזה שהוא ק"פ מעלות לפי שיש בין מול טלה למאזנים מרחק ו' מזלות ולכל מול יש ל' מעלות כנזכר שם פעמים שלשים עולה למנין ק"פ: (ש) שמבט רביעי הוא חצי איבה וכו'. פירוש כשהכוכבים שהם זה כנגד זה אינם רחוקים זה מזה כי אם חלק רביעי מהי"ב מזלות שבגלגל זהו אינם כי אם ג' מזלות והם ג' מעלות זהו נקרא מבט רביעי והוא אינו כי אם חצי מרחק מהמרחק שיש בין מול טלה ומאזנים ולכן הוא מבט רביעי אם כי חצי איבה. ומבט שלישי שהוא מבט רביעי בין שני הכוכבים שהם זה כנגד זה הוא חלק שלישי מהי"ב מזלות שהוא ארבעה מזלות עולים למנין ק"כ מעלות זהו נקרא מבט שלישי והמרחק הזה הוא יותר גדול מהמרחק שהוא מבט רביעי אם כי חצי איבה וכו'. ור"ל לפי סדרתם שהם אומרים כשהמרחק יותר גדול הוא מורה אל איבה יותר גדולה א"כ המרחק שבמבט ג' הוא יותר גדול מהמרחק שבמבט רביעי והא"כ אפשר שירמזו המבט השלישי אל האהבה: (ת) האותיות. שהם אלהים זה את זה ומתאזים זה

וכו'. פ' שהם אומרים כך לפי שהם מציירים דמיונם ונחמשתם כאלו קו נמשך מוכוון לכוכב עד שנשעם מהקיים הללו צורת שור טלה ותאומים וזולתם עד שכל הצורות עולין למנין מ"ח: (ס) מהצורות הדרומיות. אלו מ"ח צורות קצתם הם נצמון וקצתם דרום: (ט) היאך יודע זה בשני הכוכבים ההם. פ' היאך יודע על ידי ב' הכוכבים לנב שזהו צורת כלב ולא צורה אחרת דבשאלה אלו היו כוכבים הרבה היה אפשר לצייר הצורה מוכוון לכוכב דרך הקוים אבל נב' כוכבים א"כ לעשות שום ציור א"כ היאך יודעים שהוא צורת כלב: (פ) יותר מהרגשת האדם. שהרי הכלב יודע ומרגיש את המקום שעתון בו הנמצא גם יריח את הדרך שהלך אדונו לילך אחריו כמה מרסאות משא"כ האדם שהוא בעל שכל, וא"כ לפי זה היה לנו ג"כ להשיג הצורות ההם יותר מהקדמונים שהיו שלמי הציירה יותר ממנו: (ג) נפשו השלישייה משור אדם וכו'. פירוש בגלגל כולו נחלק לש"ס חלקים ונקראים החלקים מעלות ובגלגל זה י"ב מזלות נמצא עולה לכל מול שלשים מעלות ו' מעלות הראשונים נקראו פנים ראשונים. ו' מעלות שניים נקראו פנים שניים. ושלישייה נקראו פנים שלישיים. ויאמרו שכפנים השלישיים משור נראה להם אדם שכל מחשבותיו לרע וכיוצא בזה בשאר המזלות והיאך נודע זה להם שאי אפשר וכו': (ק) שכל מדומה אפשר. שכל מה שיוכל לצייר דמיונו הוא אמת וזהו שקר מפורסם וכמו שנתבאר הכל לעיל בפ"ח ממאמר שלישי: (ר) שמבט הנכח. טלה ומאזנים נקראו

בעל הריב. ואם יאמרו שנתאמת זה בגמיון, הנה כן יאמרו בעלי (6) הגדולות החוליו או שאר מיני הגדולות הנהוגות בין האנשים שבמקרה נמור יוריעו קצת האנשים על פיהם כל ריב וכל נגע שיקרה בין האנשים מבלתי שיהיה בצורות ההן שום הוראת עצמות על הענין המונח ויאמרו שכן נתאמת בגמיון, כמו שאמר בעל גורל החול (3) שבריות נשאו ראש ויצאת האשונה חודה על ההצלחה תשפל ראש יורה על ההפך ואין חלוק בין שתי אלו הצורות אלא בהתנת נקודה אחת שבאחת מהן היא מונחת למעלה ובאחרת למטה, וכן בשאר הצורות שכל זה הוא דבר שאין לו ענין אמתי בעצמו אלא במקרה נמור כאנשים (3) המגידים עתידות בכתף, או שיש מסוגלים בזה כאחיותפל שהיה מסוגל על נתינת עצה הוגנת עד שהוצרך דוד להתפלל לשם לסכל עצתו. ואף אם נודה להם כל התחלותיהם הנהיגו הם מוכרחים לומר שאין הנחותיהם הכרחיות, שהרי כשיקרה דבר או רעב או מלחמה בעיר אחת ימותו אנשים בלי עתם ולמה תבטל הוראת המערכת הפרטית שגורה בעת המולד כל אחד ואחד מאנשיה (7) על חיים מתחלפים לכל אחד ואחד כפי מולדו, והם יאמרו בזה (5) שהוראת הכלל תבטל הוראת הפרט, וע"כ תבטל הוראת הרעב או הרבר הגנור על המדינה הוראת כל פרט ופרט ממנה (1) וא"כ יתבאר אף לפי דבריהם שאין גורת הוראת המערכת הפרטית הכרחית, כי כבר אפשר שתבטל מפנים רבים. ועדיין נשאל להם לפי דבריהם, שראוי שיבטל הכלל את הפרט בדברים ההם (1) בדרך הטבע כרעב והמנפה ודומיהם, אבל מה יאמרו בדברים ההם בדרך הבחירה הכולל במלחמה או בדרך הבחירה הפרטית כאיש אחד, שיעשה ספינה מדעת עצמו ויכנסו בה מאה אנשים או יותר ממה שאין ספק שלא היה קץ כלם שזה ויכנסו כלם בספינה ותטבע הספינה. ולמה יקצרו חיי האנשים ההם בהוראת גורת הכוכבים על בעל הספינה שתטבע ספינתו בים, ולמה יתבטלו הוראות הכוכבים על כל האנשים הנכנסים בספינה יותר מהוראתם על בעל הספינה. אלא שהדעת האמתי הוא שמכאן יש להוכיח שהוראות הכוכבים אינן הכרחיות ושאר"פ שנראה קצתם מתקיימות כפי משפט האצטגנינים על האנשים, מכל מקום כבר אפשר שיבטלו מפנים רבים (2) אם בסבת הבחירה או איזה וכות או מצוה כמו שאמר רז"ל במסכת (שנ"ק"ט ע"6) אין מל לישאר ופרש"י ז"ל שם שעי' צדקה ותפלה וכות שהנה מולד למובה, וב"ש ברצון האל יתברך שהוא הכלל הגבוה על כל שראוי שיבטלו כל ההוראות מאי זה צד שיהיה ברצונו לסבה נודעת אצלו בלבד, וזה היתה הכונה בנתינת התורה כדי שעי' קיום מצותיה ינצל האדם מהוראת המערכת כמו שאמר הנביא (ירמיה י"ב) וסאותות השמים אל תחתן כי יחתו הגוים מהמה, וכן כתב הר"ר אב"ן עזרא ז"ל בספר המולדות בשמונה הדברים הכוללים שהם מבטלים ההוראות הפרטיות אמר שם בדרך השמיני שמצד בחירת הנפש החכמה תבטל ההוראה הפרטית, ואמר שם ג"כ שהבוטח בשם שלו נהכנו עלילות הש"י יסבב סבות להצילו מכל נזק שיש לו במולדו, וזה מבואר כמו שכתבנו והוא מסכים לדעת רז"ל (ל"ה דף מ"ו ע"ג, ונכתב דף י"ג ע"6) שאמר ששני השם או שגוי מעשה או צדקה או צעקה מבטלין גזר דינו של אדם, וכן אמרו אברהם אינו מליד אברהם מליד, ועל דבר זה אמרו קצת החכמים שיצחק לפי שהיה מחלק מאדים והיה מורה עליו שיהרג צוה הש"י להעלותו לפניו לעולה ואח"כ נתן האל תחתיו לכופר כדי שינצל מן ההוראה ההיא, וכיוצא בזה יסבב הש"י סבות להציל שומרי התורה וסבותיה מהוראות המערכת, וע"כ תמצא הנביאים מזהירים את העם לשוב מדרכם הרעה אמר ירמיה הטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשבנה אתכם במקום הזה (ירמיה י'), וזה להיותם יודעים שטבע המצות וההשמע אל הש"י (5) לבטל ההוראות המערכת כמו שכבר תבטל ההוראה ההיא מסבות אחרות

שרשים

יתאמתו אינו כי אם במקרה נמור, וי"ת שהוא חכמת אוב וידעיו וראשון עיקר: (7) על חיים מתחלפים, שזה יהיה מי תאם שנים וזה שנים שנים וכיוצא: (5) שהוראת הכלל. שגנור על העיר כולה שימותו כל אנשיה דדבר או צדע: (1) ואם כן יתבאר אף לפי דבריהם שאין וכו'. פי' ואם כן הדרה קושא לדוחה היאך נודע להם כמה שואמרו שיעלה צננים שלשונים מהם אדם שכל מחצותיו לרע כי' כנזכר למעלה: (1) בדרך הטבע. הוראת הכלל הנה בדרך טבעי: (2) אס בסנת הכחירה. כמו שיתבאר בפרק שאחר זה: (5) לבטל הוראת המערכת. על ידי קיום מצות השם יתברך:

הדבור

זה לזה יותר וכו': (6) הגדולות החוליו. מין גורלות נקרא כך לפי שנעשה על ידי החול: (3) שנהיות נשאו ראש. כשנקודת אחת למעלה נקרה נשאו ראש וכשהנקודה למטה נקרה שפל ראש וקם דברים שאם היות לפעמים יתאמתו אינם כי אם במקרה, וזהויות כי החכמה היא אונה חכמה כ"א כסילות לכן לא רציתי לזכר אותה על איזה חזון היא נעשית עד שלפעמים נראה הנקודה אחת למעלה ולפעמים למטה כדי שלא ינלו הנערים וכיוצא בהם את ימיהם דברים דמיונים אלו: (3) המגידים עתידות בכתף. בעלם רחב כשנכתב ועושין אותו כלול ורואין על ידו כגדור אור השמים אם יהיה קור או חום וכיוצא בזה שהם דברים שאם היות שהם ג"כ לפעמים

אחרות לדעת האינטנטינים כמו שבארנו מענין המלחמה או המגפה או הספינה, וזה מה שרצינו לבאר מענין הוראת המערכת :

פרק ה וראוי שנמשך אל זה (ב) הדבור בבחירה, ונאמר שהפעולות האנושיות לא ימנעו הענין בהם מחלוקה, אם יהיו כולם מוכרחות הכרח גמור או כלן בחירות בחירה גמורה, או כלן מעורבות מן ההכרח והבחירה, או קצתן בחירות וקצתן מוכרחות וקצתן מעורבות מן הכרח והבחירה, ושהיו כולם מוכרחות הכרח גמור כמו שהוא לדעת הדבורי שמים החושים בכוכבים הוא דעת מבואר הבטול לפי שבוה יבטל מבע האפשר שהתבאר מציאותו מן החוש ויעקרו כל שרשי התורה בכלל ובפרט כמו שקדם כל זה. ועוד שמה שהביאם לזה הוא חשבם שע"י הדרך תחכים ידעת השי"ת באמת בלי שום שני שאר שידע השי"ת הנגזר על האדם מפת המערכת וא"א שיהיה זולת הנגזר ההוא, הנה תהיה ידיעתו אמתית בלי ספק שאם היה אפשר שיצא אל המציאות הפך הנגזר מפת המערכת היתה ידיעתו משתנה ממה שהיתה ולא תהיה אמתית על אופן אחד. והנה בזה הדרך עדיין לא נמלטו מן השנוי, שאין ספק שהידיעה בדבר קודם שיצא אל הפעל (ג) אינה שזה אל הידיעה בדבר אחר שיצא אל הפעל (ג) ואם באנו להקיש בין ידיעתו לידיעתנו כבר יחשב שיפול השנוי בידיעתו יתברך מזה הצד כמו שיפול בידיעתנו, אלא שהאמת היא שאין להקיש בין ידיעתו לידיעתנו בשום צד כמו שכתבנו למעלה בפרק ג' שידעתו לא תשתנה כלל אחר היותה בב"ת, ובעבור זה הוא מבואר שהדעת היה א"א קיומו בשום פנים. ואולם שיחיו כל הפעולות האנושיות בחירות בחירה גמורה ושהיה ההשתדלות מועיל בכלל כמו שניזכר האפשר וכמו שהוא (ד) דעת הפילוסוף הוא דעת מבואר הבטול ג"כ אחר שאנחנו רואים בחוש פעולות הרבה שישתל האדם להשיג דבר מה ויעשה כל ההכנות שאפשר שתעשינה להשיג התכלית ההוא, ולא די שלא יגיע התכלית ההוא אלא שההכנות הן שעשה יהיו מבות אל הגעת ההפך, כמו שנראה זה באחי יוסף שהשתדלו לבטל מעליהם החלומות שחלם להם וחשבו לבטל אותם כשיעשו הפכו בשימכרו אותו ועבד עולם באופן שלא יהיה אפשר לו למשול עליהם כלל, ואותן ההשתדלות שעשו לבטל הנגזר הן הנה היו מבות להגעת הממשלה עליהם, וכן ארוניה שהשתדל להשיג המלכות בהיות כל השררית ועבדי המלך אורבים אותו ונשבעים אליו ואותו ההשתדלות בעצמו היה סבה שלא ישיגו שכרם דוד כששמע המלך את שלמה בנו בחייו, וכן פעמים הרבה יגיע לאדם טוב מה בזולת ההשתדלות כלל, הלא תראה שאלו שהשיג המלכות בזולת ההשתדלות ושקדם לו בזה כלל, וכל זה ממה שזורה שאין כל הפעולות האנושיות בחירות בחירה גמורה. ושנאמר ג"כ שהיו כל הפעולות האנושיות מעורבות מן ההכרח והבחירה א"א שא"כ לא יהיה בכאן פעולות ראו שישוּב האדם או יגונה עליהן והן הפעולות שאין בהן צד ההכרח כלל, ואם היו מעורבות מן ההכרח והבחירה לא היה ראוי שישוּב האדם עליהם אם הם מובות ולא שיגונה אם הן רעות והיה (ה) ההתנצלות נופל בו בכל דבר ולא היה בכאן פעל שיגונה האדם עליו בהחלט אם הוא רע ולא דבר שישוּב ענין אם הוא טוב. ואחר שא"א שיהיו כל הפעולות האנושיות בהכרח ולא כלן בבחירה ולא כלן מעורבות מן ההכרח והבחירה, לא נשאר אלא שיהיו סקצתן בחירות וסקצתן מוכרחות וסקצתן מעורבות מן ההכרח והבחירה וראוי שנבאר עתה כל מין ומין ממינים אלו בפעולות האנושיות ונאמר אולם הפעולות הבחירות בחירה גמורה, הנה הן אותן (ו) ששבע האפשר שמור בהן הן הנה שיפול בהן החריצות ההשתדלות ושעליהן ישובת האדם או יגונה, ובפעולות הללו יפול האזהרה והצווי ועליהן יקבל השכר והעונש אחר שהתחלת הפעולות הללו אליו ואין שם מעיק ולא מונע אחר כלל. ואולם הפעולות המוכרחות הכרח גמור, הן הנה הנגזרות אם מפת המערכת ואם מצד השנחת השי"ת כמו שיבא, ואלו הדברים אין לכח האנושי יכולת עליהן כלל, אבל ההשתדלות בהן שוא ובטל, לפי שלא הונחו הדברים הללו לבחירתו הן שיהיו טובות או רעות, וזה שאף אם יש לבחירה יכולת לבטל הגזירה (ז) למרי קדם לו. אלא אבותיו, פעמים

שרשים

לומר שדעת השי"ת הוא דמיון ידיעתו : (ד) דעת הפילוסוף. לעיל דמ"ג : (ה) ההתנצלות נופל בו. שיוכל להתנצל שלא להענישו בעבור שהיה מוכרח צד מה למשות פעולת הרע וכמו כן יוכל להתנצל שלא ליתן שכר למי שעשה לו טוב : (ו) שבע האפשר שמור דכן. שכן אפשרי צדן חלקים לעשות או שלא לעשות : (ז) למרי קדם לו. כלומר שכר

פרק ה (ב) הדבור כבחירה. עיין לעיל בפרק ט' ממאמר ראשון :

(ג) אינה שזה אל הידיעה בדבר אחר שיצא אל הפעל. סי' קודם שיצא אל הפעל היה יודע ידיעה עתידית שהיה הדבר כהוא בעתיד ואחר שיצא אל הפעל כהא לא ידעה אחרת וכוא שעתה ידע שכבר צד הענין כהוא. וכן הוא לעיל בפרק ג' ממאמר ב' : (ד) ואם נשאל להקיש וכו' פירוש

פעמים ימנע ממנו טוב מה היה ראוי שיגיע מצד השתדלותו וחריצותו או לזכות קדם לו או אל אבותיו יגיע אליו טוב מה בזולת השתדלות כלל, ואפשר ג"כ שיהיה הטוב ההוא או הרע מגיע מצד המערכת כשלא יהיה שם חסא גורם לסלק טוב הדוא ממנו או שלא יהיה לו זכות מספיק לסלק ממנו הרע ההוא הנגזר מהמערכת (ה) ויגיע אל האדם הטוב ההוא באופן שלא ישער בו כלל, כמי שהוא רוצה לזרז בדרך ונגף רגלו באבן ונמנע מלכת בדרך ההוא או מי שהיה רוצה ליכנס בספינה וקפץ עליו חולי ונמנע מליכנס בספינה והוא נפלו לסמים על החולכים בדרך ההוא והרגום, וכן הספינה טבעה בים, והדבר מבואר שמה שלא עלה בידו השתדלותו כלל ללכת בדרך ההוא או ליכנס בספינה ההיא היה לטוב לו להציל לו מרעתו מן הלסמים או מן הספינה לאיזה זכות קדם לו, וכיוצא בזה אמרו רבותינו ז"ל במסכת נדה פרק המפלת (דף ל"א ע"ב) על פסוק אחד ה' כי אנפת בי וגו' במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שיצאו לסחורה אחד יישב לו קרן ברנלו והחיל מחרף לימים טבעה ספינתו בים התחיל מודה ומשבת, לכך נאמר יושב אפך ותנחמני (ישעי' י"ג) והיינו דאמר רבי אליעזר מאי דכתיב עושה נפלאות לבדו (מלכים ע"ג) (ס) אפי' בעל הגם אינו מכיר בגסו וכו'. ובה הדרך בעצמו יגיע לאדם רע לא היה משער בו מזולת שיעשה פעולות ראויות שימשך מהן הרע ההוא. והוא מבואר שהטוב או הרע ההוא וכיוצא בו מגיע מצד הגזירה מזולת בחירה כלל, והפעולות המעורבות מן ההכרח רצו לומר מן הגזירה והבחירה, הנה הן כמי שיחפור יסוד וימצי סמטון או מי שזורע תבואה ויצליח בה שהוא מבואר שאם לא היה משתדל בחפירת היסוד ההוא או בזריעת התבואה לא היה מוצא סמטון ולא מצליח בתבואה, והוא מבואר שאלו מעורבות מן ההכרח והבחירה, ולפעמים יגיע אל האדם טוב מה בהשתדלותו וימנע ממנו השגת טוב יותר גדול, כמו שהוא משתדל לקנות חמה שהיה מרוויח בה בזמן מועט ריוח גדול, ולפי שלא היה האיש ההוא ראוי לכבו הרווח הגדול ההוא הומין לו הש"י בלכתו לקנות החמה בגדים נאים קנאם בדמים שהיה לו ליקח החמה ולא הרוויח בהם כלום או הרוויח בהם דבר מועט, או ההפך שלפי שלא היה מרוויח בהמים אלא דבר מועט הומין לו השם בגדים ירוויח בהם ריוח גדול כפי הוכחות הקודמים לו או הדברים הנגזרים עליו מן הרווח או ההפך, ורוב פעולות האדם הבאות מהשגת השם על האדם בדרך השכר העונשי באות ע"ז הדרך כלומר מעורבות מן הגזירה והבחירה ומתבחרה. ולחיות בדרך ששלם מראשנים שיש מן הפעולות שהן על צד ההכרח ויש מהן שהן על צד הבחירה הנמורה ויש מהן מעורבות מן ההכרח והבחירה יפול הבלבול והסבוכה בעיני בני אדם עד שיבואו קצתם לחשוב שכל רעותיהם הם בגזירה ובחירה ולא בבחירה כלל, ויתנצלו על כל פעולותיהם הנשחחות להיותם חושבים שהכל בגזירה, וקצתם יחשבו שהכל בבחירה ושעל כל הפעולות יפול השבח והגנות, ואין המבוכה הזאת (י) בכלל האנשים רלבד, אבל בכלל אנשי העיון ג"כ, שיש מהן מי שיגזור שכל מציבות האדם ורעותיהם בגזירה ועל צד ההכרח, ויש מי שיגזור שהכל בבחירה, ויש מי שיאמר שהפעולות מעורבות מן ההכרח והבחירה, וידמה שרעת איוב היה שכל טובות האדם ורעותיהם בגזירה מפאת המערכת ובעבור זה היה מקלל יומו, וע"כ תפש עליו אליפו במענהו הראשון, ואמר לו שאם היו כל הטובות והרעות בגזירה היה הצדיק והרשע ג"כ בגזירה וא"א שנאמר שיהיה הצדיק צדיק מצד גזירת השם, וח"ש לו האנשה מאלוה צדיק ואם מעושהו יטרה גבר (איוב ד') כלומר האם האדם הוא צדיק (כ) מצד גזירת השם או יטרה מצד גזירת עושהו והדאך אפשר זה והן בעבריו לא יאמין וגו' כלומר ואפי' במלאכיו ועבריו לא ישים בהם צד קיום (ל) שלא ישתנו אף שזכני בתי חומר שהם משתנים תמיד מצד טבע היסודות שהורכבו מהם שאין ראוי שישים בהם צד קיום (מ) להיות האדם בהכרח צדיק או רשע שלא יוכל להשתנות מן הצדיק או מן הרשע מצד בחירתו, ואחר שהצדיק או הרשע בבחירת האדם הנה בהכרח שיהיו בכאן טובות או רעות נמשכות לבחירה ולא כמו שאחיה חושב שהכל הוא בגזירה, ובעבור זה המשיך אליפו לזה כי לאויל יהרג בעש ופותרה תמית קנאה (ס"ה) להורות שיש בכאן רעות באות על האדם מצד בחירתו כמו הרעות הנמשכות אל הכעס ואל הקנאה. ואחר שיש בכאן פעולות בחירות ורעות נמשכות אליהן הנה הוא בהכרח שרעות

שרשים

ומרגיש בהם שטעה לו הש"י. כן פירש"י בפ"ג מחסכת נדה: (י) בכלל האנשים. בכלל מין האנושי: (כ) מצד גזירת השם. מי' ותיבת מאלוה כמו מן אלוה וכן מן עושהו: (ל) שלא ישתנו. שלא יתעלמו: (מ) להיות האדם. שיהיה האדם: שלא

נדר בהקד"ה וחסא כנגדו הוא לו אבותיו ולכן בעבור החסא הזה ימנע ממנו מזה השגחת הש"י הטוב ההוא שהיה ראוי וכו': (ח) ויגיע. ועוד יגיע ג"כ: (ט) אפילו בעל הכס. ממלת לכדו קדיוק ליה כלומר הש"י לזדו יודע מהם שטעה אל האדם המקבל הכס מהש"י הוא אינו מכיר

הבאות על האדם (ג) שלא מצד בחירתו שהן באות על צד העונש, ולזה אמר בסוף דבריו, הנה אשרי אנוש ויכחנו אלוה וכו' כי הוא יכאיב ויחשב וגו', והו' דעת הצדיקים מאנשי העין שכל רעות האדם ופגובותיו הם על צד עונש והשכר כרעת אליפו והפך רעת איוב. ולזה תמצא רז"ל אומרים תמיד שכל רע הבא על האדם הוא על צד העונש, אמרו בפ"ק דמסכת ברכות (דף ט"ג) רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה ליה חמרא וכו' אמרי ליה רבנן למעין מר במילה, א"ל ומי חשירנא בעיניכו אמרי ליה ומי חשיר קודשא בריך הוא דעביד מלתא בלא דינא בדרק ואשכחו דלא יהיב שבישתא לאריסיה. הנה רב הונא היה חושב שהעונות היין חומץ היה לרוע מזלו או כדרכו של עולם, ואמרו לו תלמידיו ובני ישיבתו שא"א שיהיה זה אלא מצד העונש, שאיש כמוהו ראוי שיהיה מושגת בכל פרטי מעשיו, ורב הונא השיב להם שלא היה ראוי להם לחשוד שהיה חומץ ואחר שלא היה חומץ הנה זה היה על צד המכרה, והם השיבו לפי סברתם שהכל בא מהשם על צד העונש והשכר כי יותר היה ראוי לחשוד אותו משיטלו מום במשפטי השם, וסוף דבר נתגלה הענין שהיה זה על צד העונש על תמא קדם לו בענין היין וכשנשתלק העלמא סולק העונש, וכן תמצא במקומות רבים לרז"ל מיתסים כל הדברים הבאים על האדם על צד העונש לא על זולת זה. והאמת הוא כמו שאמרנו שיש דברים ראוי שיוחסו אל העונש, ויש דברים ראוי שיוחסו אל הבחירה, ויש דברים שיוחסו אל ההכרח, ויש דברים מעורבים מן ההכרח והבחירה ואין ראוי לקחת ראיה מן החלק האחד מהם על האחר, ובעבור שלא הרגישו המעינים זה הענין ולקחו ראיה מן החלק האחד על שאר החלקים צללו במים אדירים והעלו תרים בידם, שיש מי שנמשך לצד הגזירה וההכרח והכחיש מבע האפשר ויש מי שנמשך לצד הבחירה הגמורה והכחיש ידיעת הש"י ואין האמת אלא כמו שכתבנו שג' החלקים נמצאים בפעולות האנושיות אלא שאין ביד האדם להבחין בין החלק האחד על האחר (ה) ומתוך כך יבא לשפוט מן החלק האחד על האחר ויקרא תגר על משפטי השם ומעשיו :

פרק ו' התריצות וההשתדלות מעיל והבריו (ה) בכל דבר מן הפעולות האנושיות, וזה מבואר (ז) בכל הפעולות, אם בפעולות שטבע האפשר שמור בהן שאחר שהן מונחות להכרח הגמורה מאין שום מונע ומוקץ אין ספק שהשתדלות בהן סבה להנעתן, וכן בפעולות שהן מעורבות מן ההכרח והבחירה ההשתדלות בהן מבואר שהוא הכרחי להנעתן. וזה, שכל דבר שיגיע משני פעלים (ג) ושניהם תנאי במציאות הדבר ההוא, כמו התבואה המגיעת מפעולת עובדי האדמה וכן הגשמים, שאין ספק שעבודת העובד והשתדלותו תנאי בהנעת התבואה בידידת המטר ואי אפשר שיגיע זולתו כלל, כמו שלא יגיע הרוי מוולת העפעץ הקנקנתום אחר ששניהם תנאי במציאות הדיו, וזה דבר מבואר. ואולם בפעולות שהן על צד ההכרח והן מניעות על צד הגזירה כמו שאמרנו הנה היה נראה שאין ההשתדלות ראוי בה, אבל בשעוין היטב נמצא שגם בהן ההשתדלות ראוי ומחוייב לפי שכבר אמרנו (ז) שמניעת הנעת התכלית שהוא הטוב המגיע מן ההשתדלות לא יהיה אלא מצד העונש, וזה אם למרי קדם לו ואם שלא יספיק זכותו לבטל הגזירה מעליו ספאת המערכת, וכשיראה האדם שישתדל בתריצות גדול להשיג טוב מה או תכלית מה ולא השיג ידע בודאי שכך נגזר עליו, אם מצד העונש על עונותיו, ואם מצד שאין זכות מספיק לבטל מעליו גזרת המערכת, ובוה ישוב לפשפש במעשיו וישוב אל ה' וירחמו, כי כשיראה האדם את עצמו שהוא יגיע לריק ושואין מעשיו מצליחין ושואין מגיע ממעשיו התכלית הראוי שיגיע מהן ידע בודאי שזה לעונש נגזר עליו על תמא וידע שמעשיו מקולקלן ויחתר לתקן אותן כשימצא דיו (ה) כמו שאמרו רז"ל (ברכות דף ט' פ"א) אם רואה אדם שישורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא' (איכה ג') נחפשה דרכינו ונחקרה פשפש ומצא יעשה תשובה שנאמר ונשובה אל ה', אבל כשיראה האדם עצמו שהוא משיג מצד יגיעו ועמלו מה שראוי להשיג ולא יגיע לריק (ו) וידע שאין בידו עון גדול ימנעו מלהשיג מרעו מצד השתדלותו לא ישוב אחר ימנו מלעשות יכלתו להשיג מבוקשו אחר שידע שאין גזרה עומדת לעומתו ויהיה שש ושמת בוה, וזהו"ל יגיע בכך כי

תקונים

הכרחים למציאות הדבר הסוף וההחלף זולת חזיון אינו כלום: (ד) שמינית הגעת הסכלית וכו'. פירוש מה שימנע לפעמים מהלכס הטוב ולא כל אלו אף ששסתל אחריו בהשתדלות חזק וס לא יסיה וכו': (ה) כמו שאמרנו רבותינו ז"ל אם רואה אדם וכו'. עין לקמן פרק י"ג כונן זה המאמר: (ו) וידע. על ידי זה:

בחינת

(ג) שלא מצד בחירתו. שלא היה בוחר אותן רק שכן וכו': (ה) ומתוך כך יבא לשפוט וכו'. פירוש ולכך אין ראוי לקחת ראיה מן החלק האחד וכו':

פרק ו' (ה) בכל דבר מן הפעולות וכו'. אמי' בפעולות שסע על צד ההכרח:

(ז) בכל הפעולות. בכל אחד מן הפעולות: (ח) ושניהם תנאי במציאות הדבר. פי' שניהם

כי תאכל וגו' (תהלים קכ"ה) ה"ל כשיתנו יגיע כפיך ועמלך אל שתשיג בו טרפך ולא יתם לריק כחך אשרך וטוב לך, כמו שבארנו ר"ל אשרך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב וגו' (נכוח דף ס' ע"ב וחולין דף מ"ד ע"ב) רצה לומר אשרך בעוה"ז שתדע בודאי שאין בידך עת ויסיפך לבטל שלא תשיג בהשתדלותך התכלית המב קש, וטוב לך לעוה"ב שתתבשר שמעשיך טובים ונכוחים ורצויים לפני הש"י, אחר שהנעת למדרגה הזאת שהוא מדרגת הצדיקים שנאמר עליהם לא ייגעו לריק ולא ילדו לבדלה וגו' (ספרי ס"ט), ויתבאר מכל זה שהחריצות טוב בכל דבר, ובעבור זה היה שליטה משבח החריצות ואומר ויד חרוצים תעשיר (משלי ז') ומננה העצלה להעיר האדם שיתחיל להשיג מבוקשו בכל מאמצי כחו, וכן אמרו ר"ל למען יברכך ה' אלהיך: כול יושב ובטל ת"ל בכל מעשה ידך אשר תעשה (דברים י"ד). הנה בארנו שברכת הש"י תגיע ותבא עם ההשתדלות, וכן אמר המפורסם (תהלים קל"ז) אם ה' לא ישמר עזי וגו', אבל אם ה' ישמר עזי יפה שקר שומר, שעם השמירה וההשתדלות האנושי יגיע העזר האלהי ולא בזולתו, ובעבור זה ראוי שיתחיל האדם (ז) בחזקת היד בכל הדברים שאפשר שישיגו בהשתדלות האדם אחר שגדעו שההשתדלות מועיל בכל דבר ובכל הפעולות על דרך שבארנו, ובעבור פעל אחד שגדענו מניע על צד הגזרה כאמרו ר"ל (פסח דף ל"ב ע"א) כי יפול הגופל ממנו (דברים כג) ראוי היה זה ליפול וכו' לא בעבור זה נשפוט בכל הדברים שהם בגזרה, אבל ראוי שנשתדל בכל כאלו הן בחריצות בחירה גמורה וה' המוכיב בעיניו יעשה ויסיפיק זה בבחירה לפי קצורנו: **פרק ז וראוי שנמשך אל זה הדבור בהשגחה ובמינהיג.** ונאמר שמינהיג שיתחייב על כל

בעל דת אלהית להאמין, הוא שהש"י משגיח (ב) באישי מין האדם ובפרטי מעשהיהם לנמול ולעונש פרטי האדם ובחוליו, וזה שרש"י דעת הפילוסוף האומר שאין ידיעת הש"י אפשר זה מצד העיון הנה זה צריך באור שלפי דעת הפילוסוף האומר שאין ידיעת הש"י מקפת בפרטים כ"ש שלא ישגיח בהם להענישם על מרים אבל כבר הכרענו היות הש"י יודע כל הנמצאות ופרטי מעשהיהם בראיות מספיקות לכל בעל שכל. ואולם מה שצריך לבאר הוא שאין אם ידע הפרטים ומעשהיהם אם ישגיח בהם לתת לאיש דרכיו או ידעם כמו שידע את הבעלי חיים (ג) ופרמיתם, בהכרח להיות ידיעתו מקפת בכל הנמצא והנעשה בעולם ולא יפלא ממנו כל דבר קטן או גדול אבל לא ישגיח בהם לתת נמול ועונש על כל מעשהיהם אלא שישגיח בפרמיתם במה שהם חלקי הכלל ורשומה המין לא זולת זה. ומה שהביא הנאמרים למסקן ההשגחה עם היותם מורים בידיעת הש"י הוא רוע המסדר הנמצא לפי דעתם במציאות העולם ורעותיו שנמצא צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים וההפך, וזה הספק הביא את איוב לחשוב שהשם יתברך בלתי משגיח בפרטי בני אדם ושואן הברל בין צדיק לרשע כמו שאין הברל באישי הבעלי חיים בין איש לאיש, כמו שבאר זה במאמר אחת היא על כן אמרתי וגו' אם שומ ימית פתאום לסתת נקיים ילעג, ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה אם לא איפוא מי הוא (איוב ט"ו). יאמר כי אחת היא הטענה (ג) המגיעה אותי לומר שאין ההשגחה רבקה באישי מין האדם ושהם רשעים הוא מכלה ואינו מבחין בין צדיק לרשע לפי שהוא: רואה השם והמקרה הרע מגיע אל הנקיים מחטא וממית אותם פתאום ומלעיג עליהם ומנסה אותם, ושהרשעים בהפך זה שהם מצליחים מאד עד שארץ נתנה ביד רשע עד שהוא כאלו מכסה פני השופטים (ד) ועושה אותם בלתי רואים אחר שאינן רשאים לעשות בו משפט, וזה מכה שיוורה שאין משגיח בפרטים. וזה שסיים דבריו אם לא איפוא מי הוא כלומר ואם איננו כן מי הוא המנהיג שיתעשה העל הזה או שיתבול עשייתו. וגם הנביאים המאמינים בהשגחה ומפרסמים אותה בעולם והחכמים התורניים נמצאו מתלוננים על שתי הסודות הללו אם על טובות הרשע אם על רעת הצדיק, ואע"פ שאין התלוננות שוות שהתלונה ברשע וטוב לו אמיתית וקשה מאד מצד היות כל האנשים רואין בעיניהם רשעת הרשע בהיותו עובר ע"א ומגלה עריות ושופך דמים ועושה עול וחמס מפורסם ואין פחד אלהים לגד עיניו תעם כל זה מעשיהו מצליחין, וזה מביא את כל האנשים לספק בהשגחה כמאמר מדוע דרך רשעים צלחה (יחזקאל י"ב), אבל התלונה מצדיק רוע לו אינה קשה כל כך שאין העול גלוי אל בני אדם שהכל יודעין שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אם מועט ואם הרבה, ואם יגיעו לצדיק רעות אין זה זר אצלם שיאכזרו אולי חטא בפועל במסתרים במקום אשר אין רואה אלא השם והמחלל שם שמים

שרשים

- (1) בחזקת יד. על דרך כלל מעשה ידך אשר תעשה:
- (2) באישי מין האדם: צדקתו האנושי:
- (3) ופרמיתם. כהכרח כלומר:
- (4) כמניעה. התכחיהה ולשון תנועה הוא:
- (5) כמניעה. וטעם אלוהים בלתי רואים. כאלו השופטים אינם נעזרים בלתי רואים לעשות דבר ואינם יודעים ממנו כלום

ספר מאמר רביעי פרק זח העקרים קמח 295

שמים כסתר נפרעין ממנו בגלוי או אולי חסא במחשבה, אמרו ר"ל האומר לאשה הרי את מקדשת לי על מנת שאני רשע אפילו צדיק כר' עקיבא מקדשת שמא הררר ע"א ברעתה, הנה גלוי (ס) שאין הכרת הצדיק מסור לכל אדם שהארם יראה לעינים ויחשבה צדיק וזה יראה ללבב שאינו כן אבל הוא רשע, וכן יראה מלשון התנא במס' אבות שאין קשיות צדיק ורע לו שזה לקשיות רשע וטוב לו אמר אין בדינו לא משלות הרשעים (אבות פ"ד) כלומר שאין מעם רשע וטוב לו נדע לו ואחר כך אמר אף לא מיסורי הצדיקים ר"ל אף יסורי הצדיקים שיחשב שהמעם נדע לנו אינו כן, חזר יורה לשון ואף (י) שלא אמר ולא מיסורי הצדיקים, חזר במה שיוהר שאין תלונת צדיק ורע לו קשה כל כך לפי שאין העולם מכירין מי הוא צדיק גמור ואין התלונה הזאת אלא לידע בעצמו שהוא צדיק גמור, כי אמר ירמיה אחזה ה' ידעתי תראני בחנת לבי אתך תה' (וימיה י"ג) וכן איוב היה מתרעם על משפטי השם מצד היותו צדיק בעיניו ובדבר היה חסא חבירו איוב שהיו מתחמים לאיוב רשע שלא ידעו למצא מענה דרך שיגיעו אל הצדיקים רעות אם לא מצד היותו רשע כמו שמצאו דרך שיגיעו טובות אל הרשע, ואיוב שהיה יודע צדקת עצמו לא היתה רעתו מתישבת בתשובתו, ולזה חרה אפו של אליהוא באמרו ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשעו את איוב (איוב ז"ג) רצה לומר לפי שלא ידעו מענה מאיזה צד יגיעו אל הצדיק רעות מזולת שיהיה עול בחקו יתברך היו מרשיעין איוב ואומרים עליו שהוא רשע וע"ז אמר השם לאליהו חרה אפי כך ובשני רעיון כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (קס מ"ג) כלומר שהוא מאמין שכבר יגיע אל הצדיק הגמור רעות וזוה הצד דבר נכונה אבל בעבור שכשלא היה יודע (י) סבת זה היה מיהם זה לעול להשי' (ס) אם היה משנית או היה מסלק ההשגחה שלא היה יודע שאמר איוב שיגיע אל הצדיק רעות מצד ההשגחה ולא ידע עול בחקו (ט) לא דבר נכונה, וכשגלה לו אליהוא הכרה ההשגחה ואמר לו שהיה חסא על שדחה חושב על השם תועה חזר להאמין שעוד יגיעו אל הצדיק רעות על צד ההשגחה מזולת שיהיה זה עול בחקו, חזר שכבר ינסה השם את הצדיק אם עובר מאהבה ולא יחוש לסבות מורה גדול ועמל לאהבתו של הקב"ה ולא יקרא תגר על מדותיו, ושאיוב בעבור שקרא תגר על מדותיו של הקב"ה ואמר שהשם עוה משפט חסא, ונתאמתו מזה דברי השמן שאמר התנא ירא איוב אלהים (סס ז'), שלא יבחן הצדיק אם הוא עובר מאהבה בהיותו מצליח בכל דרכיו אבל בהיותו סובל יסורין לאהבת השם, וכשירע זה איוב מפי השם שאמר לו האף תפר משפט תרשיעני למען תצרך (סס ז') וכל המענה ההוא שהראה לו חסא איוב בהיותו מיהם לאל יתברך ליאות או (ס) קצור במעשיו או עול במשפטי הרה ואמר ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך ממה (סס מ"ג) כלומר ידעתי שאי אפשר ליחס לך ליאות או קצור כי כל תוכל ויש לך יכולת לעשות רצונך גם לא עול במשפט מצד העדר ידיעה שלא יבצר ממך ממה וידעתך מקפה בכל דבר א"כ א"א שימשך ממך עול אחר שאתה יכול על כל דבר ודבר וחכם בכל דבר, וסוף דבריו על כן אטאם ונחמתי וגו' ר"ל שהיה מואם כל תאוות העולם וטובותיו והיה (כ) מתנחם על היסורין שהיה סובל וישוב בתוך עפר ואפר שירע שזוהו לטובתו, וכלל ספר איוב הוא לתרץ שתי הקשיות הללו. ובעבור שהתרים הכריזו אל הדת האלהית המכימה דעת ארון הנביאים ע"ה לחבר הספר הזה שהוא ספר איוב בדרך מו"מ מהכמים משתדלים להתיר ב' ספקות הללו בפנים שונים אוכזר מהם בצורה היותר חזקת שבראיותיהם, ולפי שאין מקום להתיר שני ספקות הללו אם לא כשיאמרו ראשונה מציאות ההשגחה אכתיב ראשונה קצת מן הראיות האמורות על ההשגחה ממה שבא בספר הזה ובזולתו. והראיות המורות על ההשגחה הם ג' מינים, מהן ראיות לקוחות מן ההשגחה הנמצאת בענינים הכוללים, ומהן ראיות לקוחות מן ההשגחה הנמצאת בענינים החלקיים, ומהן ראיות לקוחות מצד השכל ואוכזר כל מין כאלו בפרק בפני עצמו:

פרק ח בראיות לקוחות מהענינים הכוללים (ה) הראיה הראשונה היא הלקוחה מהגלות היבשה, וזה שלפי שהמכחיש ההשגחה חושב שהעולם נוהג כפי מנהג הים, וזה שלפי שאלו הכרת הצדיק מסור וכו'. ולכן תלונת צדיק ידע לו אינם כל כך אמתיות כמו נרשע וטוב לו: (י) שלא אמר ולא מיסורי הצדיקים. כלומר לא ה"ל אלא ולא מיסורי הצדיקים ואף למה לי: (י) סבת זה. שלא היה יודע מאיזה סבה נצלו הרעות אל הצדיק: (ת) אם היה מענין. כלומר א"א שיהיה הס' משגחה על פרטי בני אדם

שורשים

מאחר שיגיעו רעות לצדיק ובעבור זה היה איוב מסלק ההשגחה מהס' . והכרח המביא את איוב לידי טענה זו הוא לפי שלא היה יודע וכו': (ט) לא דבר נכונה. מזה הצד: (י) קצור. מלשון ותקצר נפשו: (כ) מתנחם. לשון נחמה: פרק ח (ה) הראיה הראשונה היא הלקוחה מהגלות הכוללים

המבוע

הטבע (ג) הנמצא היום (ג) ואין שם רצון רוצה יכריח הרברים לצאת מטבעם, הנה מחלות היבשה יש להביא ראייה שהעולם נברא ברצון רוצה, זה שכפי טבע היסודות היה ראוי שתהיה (ד) הארץ מכוסה ביסוד המים שלא ימצאו צמחים ולא בעלי חיים, והגלות היבשה היא ראויה על רצון רוצה ככריח הטבע לעשות רצונו, זו הראיה היא הראשונה שזכר הש"י לאיוב בתחלת דבריו אמר לו איפה היית ביסודי ארץ הגד אם ידעת בינה (פס ל"ח) ובאור זה שהחושב שהעולם קרמון (ה) אמר כן לפי שהוא מביא ראייה ממה שהוא רואה היום בנמצאים החלקיים (ו) על היצירה הכוללת, ואינו כן שאם היה העולם קרמון ומתנהג תמיד כפי הטבע הנהוג היום ולא היה שם מכריח על צד הרצון, הנה הדבר שהוא בטבע (ז) ראוי שימצא בפעל בעת מן העתים והדבר שהוא בטבע אל יסוד המים הוא שתהיה הארץ מכוסה בו, ואם העולם נהוג כפי מנהג הטבע למה לא יצא אל המציאות מעולם שתהיה הארץ מכוסה בו, ולפ"ז יהיה יסוד המים תמיד (ח) מוכרח בזולת מקומו הטבעי וזה א"א לפי דרך הטבע שראוי היה שיהיה טבע היסוד יוצא אל המציאות בעת מה ובעת ההיא א"א שימצא אדם ולא בעלי חיים ולא צמחים (ט) ואם היה כן בעת מן העתים מי הוא שהכריח היסוד המימי לצאת מטבעו כדי שימצאו הצמחים והבעלי חיים הנמצאים בעבור מין האדם. זו ראייה מברחת שהמציאות נעשה ברצון רוצה ושלא היה העולם תמיד נהוג במנהג הטבע שהוא נהוג היום אבל נתחדש ברצון רוצה. וזהו שאמר לו הש"י לאיוב איפה היית ביסודי ארץ וגו' כלומר אתה איוב החושב שאין העולם מתחדש ברצון רוצה רק נהוג תמיד במנהג הטבעי הגד אם ידעת בינה איפה היית אתה או מין האדם כשהיה היסוד הארצי יסוד לכל היסודות רוצה לומר מכוסה מן המים ומקף מכל היסודות כמו שהוא בטבעו להיות יסוד לכל, הנה בהכרח יש לך להודות שנתגלה ברצון רוצה, ובשנתגלה הארץ מי שם ממדיה כי תדע או מי נסח עליה קו, כלומר מי שער יסוד הארץ שיגלה ממנו אותה מדה הראויה לא פחות ולא יותר, ואמר עוד על מה אדנייה הטבעו כלומר אי זה טבע חייב שתעמוד הארץ על המים, או מי ירה אבן פתה ר"ל לפי שמדריך הבנינים הגדולים שהאבן הראשה ישים במקומו אי זה מלך או שר בסמנענים ובצלצלים ובמנגנים או בחוף וכנור כדי שתתקיים, לזה אמר דרך צחות מי הוא השר שירה אבן פתה שיהיו הכוכבים המנגנים והמנגנים וכל בני אלהים מריעים תרועה גדולה, כלומר שהארץ נעשית יסוד בזה האופן ברוך יחד כוכבי בקר, וסמך לזה ויסך בדלתים ים כלומר ומי הוא השר שסגר דם בדלתים שלא ישוב לכסות הארץ כמו שעשיתו אני, ובאר הענין ואמר ואשבור עליו חקי כלומר שניתני בו מנהג חק הטבע ואשים בריח ודלתים ואומר עד פה תבא ולא תוסיף וגו' וגמר כל הענין הזה, לומר שהגלות היבשה והתמדתה בזה האופן לראיה על רצון רוצה מעמיד תמיד העולם ומקיימו שלא על דרך זמנה הטבע. וכן נמצא ירמיה כשהיה מוכיח לבני דורו על שלא היה בהם יראת שמים והיו חושבים שאין בעולם משנה ופועל ברצון אלא העולם ככהנו נהוג אמר להם השמנה הוה אמר שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים להם ולא יראו אונים להם ולא ישמעו האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא החילו אשר שמתי רעל גבול לים חק עולם ולא יעברנהו וגו' (ירמיה ס') הנה גלה בזה שזה דבר מכריח השכל להודות שהגלות היבשה מורה על שהעולם נעשה ברצון רוצה ואינו ענין נהוג במנהג הטבעי. וזהו שאמרו רבותינו ו"ל בב"ר (פ' נ') בשעה שאמר הקב"ה

יקו

שרשים

הכוללים: (ג) הנמצא כיום. בפרטי הנמצאים כמו שנבאר והולך בסמוך (ד) ואין שם רצון רוצה. פירוש אין מי בנמצא שיעשה כרצונו מה שרוצה ושיכריח כל הדברים לפי הטעם ורצונו: (ד) הארץ מכוסה ביסוד המים. ולפי טבע וסדר הד' יסודות שם זה למעלה מזה וסומנם ארצ"ש אף המים הם למעלה מן הארץ מכסים את הארץ מכל צד והארץ היא תחת המים כי היא המטה-בחוץלט ומאחר שאין רואין בהפך הטבע העפר על המים הוא רחוק וכו' וכענין שנאמר כאבן מים יתחבאו וגו'. ועיין בהקדמת רבינו בחיי וס' כפ' בראשית בפסוק ויקו המים וגו': (ה) אמר כן. שהכל טבע: (ו) על היצירה הכוללת וכו'. פי' ממה שהוא רואה עתה

בפרטי הנמצאים שזם מתנהגים ע"פ הטבע מציא ראייה שהיורה הכוללת רצוני רצונו העולם בכלל הוא כן ע"פ הטבע: (ז) ראוי שימצא בפעל בעת מן העתים וכו'. פי' עד"מ טבע האדם הוא לילך אנה ואנה ולכן א"א שלא ילך באיזה פעם כדי שיצא טבעו לפעל שאלו לא ילך עולמית לא יהיה אפשרות ההליכה בידו רק יהיה נמנע בחקו וא"כ נאמר ג"כ כיסוד המים מאחר שהוא מטבעו שתהיה הארץ מכוסה בו למה לא יכבו המים פעם את הארץ. וז"ל למה לא יצא אל המציאות וכו' ר"ל אל מציאות טבעו: (ח) מוכרח בזולת מקומו. מאחר שאינו במקום טבעו שהוא למעלה מן הארץ: (ט) ואם היה כן בעת מן העתים כו'. פירוש ואין לומר דלמא באמת יצאו המים

ספר מאמר רביעי פרק ח העקרים קמט 297

יקחו המים עמך שר של ים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע והלא כל העולם כלו אני מלא מיד בעט בו והרגו שנאמר בכחו רגע הים וגו' (לויז כ"ו) הנה הם קראו שר של ים לטבע המים ואמרו עליו שהוא ממלא כל העולם שטבעו לכסות הארץ אלא שנתגלה ברצונו של הקב"ה וע"כ אמר ועתיד הקב"ה להחזיר למקומו, להורות שהגלות היבשה אינו מדרך טבע אלא ברצון רוצה שהוא מעמיד העולם ומקיימו כן, ולפי שהדבר שהוא בטבע ראוי שיהיה כן בפעל בעת מן העתים אמרו שעתיד הקב"ה להחזיר למקומו. וזו ראייה מכרחת שהעולם עומד תמיד ברצון רוצה ולא בטבעו והוא המשנית בו להנהיג בצדקה ובמשפט. וכן הביא המשוור ראייה מזו אמר אוהב צדקה ומשפט וגו' (תהלים ל"ג) רוצה לומר אע"פ שהוא אוהב צדקה ומשפט וגו' רוצה לומר הרבנים הנמשכים על צד החיוב ודרך המנהג הטבעי מ"מ חסד ה' מלאה הארץ כלומר א"א להכחיש שהעולם נמצא על צד החסד והרצון, והביא ראייה לזה מהגלות היבשה ואמר כונס כנר מי הים וגו' והמשך לזה ייראו מה' כל הארץ וגו' כי הוא אמר וידע לומר שהעולם נתהווה ועומד תמיד במאמר ובכוון רצון רוצה ולא בטבע, ושמה ראייה גדולה על ההשגחה שכל המזמר מיוסד על כך ככ"ש אחר זה משמים הביט ה' וגו' ממבט שבתו וגו' המבין אל כל מעשיות, ורוצה לומר שאחר שהגלות היבשה כדי שימצאו הצמחים והבעלי חיים שהם לצורך האדם נעשה ברצון רוצה יש ליקח מזה ראייה שהש"י משגיח במין האדם יותר ממה שישגיח במיני שאר הבעלי חיים שההשגחה בהן היא מינית וההשגחה במין האדם היא אישית וענין נמשך על צד הרצון ולא בטבע שהרי אנו רואים שאין המלך נושע ברב חיל וגו' כמו שהוא בשאר הבעלי חיים וכמו שהענין נותן, ואחר שזה כן יורה שאף על פי שכלל הבעלי חיים ההשגחה בהן מינית ההשגחה במין האדם היא אישית :

והראייה השנית מן הענינים הבוללים היא הראייה הלקוחה ממצאות המטר שאע"פ שאינה ראייה תורה בעצם (כ) לפי הנראה בהחלת הענין על ההשגחה האישית במין האדם, לפי שמצינו שזכרה אליפו במענהו הראשון ואליהוא במענהו דה' וקיים אותה הש"י במענהו הראשון, צריכין אנו לבאר אופן הראייה הלקוחה מהמטר. ונאמר שהוא מבואר שא"א שתתקיים זה המציאות השפל בזולת המטר, וזה אם להצמיח הצמחים למון הבעלי חיים וללחלח גופות הבעלי חיים שלא יתיבשו ויהיו קודרים מרוב חמות השמש, כבר זכר אליפו שתי אלו התועלות, אמר אולם אני אדרוש אל אל וגו' הנהחן מטר על פני ארץ וגו' לשום שפלים למרום וקודרים שגבו ישע (לויז ד'), אמר כי במטר שתי תועלות, האחת שכנתינה המטר על פני הארץ, התועלת הוא לשום הצמחים השפלים למרום כלומר שגיבוינו בצמחתם על הארץ, והתועלת השני הוא ושולח כים על פני הצות, בישוב מן האנשים, וזה בעבור שהאנשים קודרים כחמום השמש וללחלח גופם ויכולו להתקיים ויהיו וקודרים שגבו ישע. ואליהוא ג"כ רמז זה במאמר אשר יולו שחקים ירעפו עלי אדם רב (שם ל"ו) והשלים שם ענין פלאות המטר, ועם היות המטר מציאותו הברתי לקיום כל בעלי חיים בכלל, אחר שמציאות כל בעלי חיים (ל) הם לצורך האדם וא"א ליחס היותו אל הטבע לפי שאינו דבר מתמיד על אופן אחר בכל שנה ושנה (מ) בזמן אחר כמו שהוא הענין בדברים הטבעיים, אבל בא בזמנים מתחלפים ובפנים שונים ובדרך פלא שאינו נהג תמיד מנהג אחד ולא בדרך טבעי, שאחר שנפסק זמן רב וגבר היובש לא היה ראוי שיחזור האויר להתלחלח פעם אחרת ולהעלות אדים, הנה זה ממה שידעה שאין היות המטר בזמנים מתחלפים מפעולות הטבע אלא ברצון רוצה, וכבר רמז הש"י לאיוב ואת המענה שבעבור שאמר איוב בעשותו למטר חק (שם כ"ה) שיראה מרבירו שזהו דעתו שיש למטר חק ומהיג טבעי, ע"כ השיבו הש"י למטר אב או מי הוליד אנלי של (שם ל"ח) כלומר האם יש למטר חק טבעי כמו שאתה אומר שיהיה כאב המלידה אותו להצמיח הצמחים באופן המסודר מספיק לזון כל הבעלי חיים או מי הוא הטבע המחויב להוליד אנלי של תמיד בזמן שאין שם מטר ללחלח גופות הבעלי חיים במקומות הישוב שזה א"א לך להכחיש שאינו מצד המנהג הטבעי. גם א"א ליחס היותו אל המקרה שהדברים המקריים אינם תמידיים באופן שיושלם בדם קיום המציאות בזה האופן השלם הנראה לחוש, ואחר שאינו ממנהג הטבע ולא על צד המקרה הנה נשאר שיהיה ברצון רוצה הוא האל

שרשים

המים פעם אל מציאות טבעם בזמנים שעברו א"כ קשה מי הוא שזכריו וכו' : (י) מינית. כללית : (כ) לפי ההנחה נחלת הענין וכו'. פירושו כי לפי שהמטר הוא לכלל הן לצדיקים הן לרשעים

ולכל כ"ח א"כ אין זה ראייה על ההשגחה הפרטית במין האדם כ"א על ההשגחה מינית רק לפי שמצינו שזכרה וכו' : (ל) הם לצורך האדם. אם כן המטר ג"כ הוא לצורך האדם : (מ) בזמן אחד. ע"מ

ואל יתברר המשנה במין האדם ומקיים הצמחים והבעלי חיים בזה האופן לצורך מין האדם, ואע"פ (ג) שזו ההשגחה מינית מכל מקום כשנראה המסר מתחדש לפעמים על ידי האנשים השלמים כאלוהו וחוני המעגל וחולתם, הנה זה ממה שיוורה בלי ספק על ההשגחה הפרטית באיש ההוא ושאינו ענין טבעי. ולזה תמצא ד"ל אומרים ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח של היה ושל גשמים ושל תחתית המים (מסד"ק דף ק"ג ע"ג) רוצה לומר שאין באלו ענין טבעי כלל כי של היה פירוש להוליד עקרות, וכן תמצא הנביאים מוכיחים ענין המסר לאות על ההשגחה. אמר ירמיה ולעם הזה היה לב כורר ומודה סרו וילכו ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבעות חקות קציר ישמר לנו (ירמיה ס') ואמר המשורר המכסה שמים בעבים וגו' (תהלים קמ"ז), וזה שירידת המסר א"א שיושלם בולת נשיבת רוחות לכמות שמים בעבים ולהולכים ממקום למקום אל אשר יהיה שמה רצון השם להולכים, אמר הנביא מוכיח לישראל על שהיו מכחישים ההשגחה (עמוס ד') וגם אנכי סנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חרשים לקציר והמטרי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמסיר וגו' כלומר ומה היה לכם לקחת ראייה על המסר ברצון רוצה. ואמרו ד"ל גזול יום הגשמים מיום תחתית המים שתחתית המים לצדיקים בלבד וגבורת גשמים לצדיקים ולרשעים (תענית ט"ו ע"ג) כאלו רצו בזה לומר שכמו שתחתית המים איננו ענין טבעי כן ענין המסר לא יורח מרצות הרבנים הטבעיים, אבל הוא ענין תלוי ברצון רוצה סורה על ההשגחה המתחלשת מדי שנה בשנה כפי הרצון האלהי, ולפי שהיה אפשר לומר שזה מסה שיוורה על ההשגחה המינית כמ"ש גבורת גשמים לצדיקים ולרשעים. אמר הנביא שאלי מה' מסר בעת מלקוש (זכריה י') כי מירידת המסר בעבור תפלת הרבים כמ"ש אשר ילו שחקים [6] ירעפו עלי אדם רב (ה' יז') שזה יורה שאין יורדתו בטבע אלא מצד ההשגחה בתפלת הרבים, וכן יש ראייה גדולה על ההשגחה מן המסר היורד בתפלת הצדיקים והחסידים שבכל דור דור ומצד ההשגחה האלוהית שהיא דבקה בהם בכל איש ואיש כפי שלמותו או ברבים כפי שלמותם. וכן אמר דוד ביום קראתי ותענני הרהיבני בנפשי עוז (תהלים קל"ח) כלומר אות חזק על ההשגחה. וכן משה רבינו ע"ה הביא ראייה על ההשגחה מקבלת תפלת הרבים ואמר כי מי גזול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ז) :

פרק ט ואולם הראיות הלכותיות מהענינים החלקיים והפרטיים הנמצאים במין האדם הן ג'.

כמה חכמים וערומים משתדלים בסבות נאותות להוציא מתשבתם לפעל להגיע הרע לאיש מה ולא תשלם מחשבותם שתיגע לפעל, אורבה אותן הסבות בעצמן שיחשבו שיתגע בהן לזולתם הרע פעמים הן סבות להגיע הטוב, כמו שקרה לאחי יוסף שהסבות בעצמן שחשבו להגיע בהן הרע אל יוסף הן, הנה היו סבות להצלחתו. וכן שאלו הסבות בעצמן שחשבו להפיל בהן את דוד היו סבות הצלחתו אמר הכתוב ושאלו אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים (ש"ה י"ז), וזה היה סבת אל שתתפרסם מציאותו לכל ישראל שהיה גבור ואיש מלחמה ומצליח במלחמותיו. וזה וכיצא בו אות גדול מורה על ההשגחה (6) וביחוד שהיא תמצא בחלשים ובמי שאין לו עזר, ואמר המשורר עושה משפט לעשוקים (תהלים קמ"ז). ואר"ל שאל מן אחר את רבי יהושע בן חנניא גדולה כבשה שעומדת בין ע' ואבים, ואמר לו גדול הרועה שמצילה, הנה המין היה חמה איך אפשר שאם היות כונת כל האומות להרע לישראל כזאבים על הכבשה איך לא תשלם כונתם, והשיב הוא שזה מצד הרועה שמצילה והיא ההשגחה האלוהית שהיא דבקה בהם, וזה הענין מסה שיוורה שרוע המגיע לאנשים היא מגיע על צד ההשגחה. ואחר שאנחנו נראה כמה רשעים ישתדלו בהגעת הרע לכמה פתאים ולא יעלה בידם, וזו ראייה שהפתאים הם גשמים מצד ההשגחה לא מצד חכמתם כמאמר דוד שומר פתאים ה' (ס"ג קט"ז) וזו הראיה זכרה אליפו אמר כפר מחשבות ערומים וגו' לוכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה, יזכרם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצדדים ויושע מרובם מפיהם

שרשים

עד"מ כמו שהיה נכסה זו נכדש תשרי ולא נכדש השגחה מינית. אל כל האדם :

אחר כך הוא תמיד כשגוע תשרי: (ג) שזו פרק ט (6) וביחוד. וספרט : מחלוקת

ענפים

פרק ח [6] ירעפו עלי אדם רב שזה יורה וכו'. ואפשר לפרש ג"כ מ"ש הכתוב אדם רב ר"ל על דיוק ח' שהוא יחיד נדוד, ומלת רב כמו רב הוא רב יאדם וכו' וזהו ג"כ לפי כונת המחבר : ולזה

ספר מאמר רביעי פרק ט העקרים קנ 299

כפיהם ומיר חוק אביין ותדו לרל תקה (ליוז ס') וקיים אותה הש"ת במענה ה' אמר וימע כרשעים אורם וגו' (ס' ל"ה) ר"ל שימעו מן הרשעים שתגיע מחשבותם לפעל שזוהו שקרא אורם, והיה ראוי אם היה הש"ת בלתי משגיח שתגיע מחשבת הרשעים לפעל אחר שהם עושין הסבות הנאותות כדי שתגיע מחשבתם לפעל, וכמו שנראה (ג) במלאת המחשבות שאמנם יגיעו לפעל מצד היותן נעשות בסבות הנאותות, ואחר שנראה שלא תגיע המחשבה של הרשעים לפעל יש מזה ראייה מורה על ההשגחה. והראיה השנית לקוחה מצד העונשים (ג) החלקיים המגיעים מרה כנגד מרה שמוה ילקח ראייה שיש משגיח שופט בצדק, וזה שבשנראה המיץ את חבריו במסמן הוא נוזק במסמנו והמיוק בנוזל כאלו תאמר שקוצץ ידו או שיסמא את עינו תקצץ ידו ותכהה עינו וההורג את חבריו נהרג, וכן בכל העונשים שגיע מרה כנגד מרה כמצרים שדנו את ישראל במים כל הבן הילד היאורה וגו' (שמות ט') ונדרו במים שטבעו בים, וכן בשלקו הכלבים את דם נבות נאמר ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"ט כ"ה) שנאמר לאחאב. וכן דוד ששכב עם בת שבע נאמר לו ושכב עם נשיך (ש"ז י"ג). וכן אמר התנא על דאמפת אפסון וכו' (לכות סק ג'), והו ראייה שהש"ת דן את האדם כפי מעשיו מרה כנגד מרה. ואמר ירמיה גדול העצה רוב העלילה וגו' (ירמיה ל"ג) קרא הש"ת גדול העצה להיותו מסבב סבות ומביא עצות מרחוק להעניש החוטא כפי שעור החטא שחטא ובדרים הם שחטא בן (ד) וזהו כדרכיו. גם אמר כדרכיו לרמוז על הדורג בדרך לא טוב ויעשה כל השתדלותו להרע לחבירו, שאף אם לא עשו מעשיו פרי ולא הגיע לחבירו נזק, אחר שלא נמנע הגעת הרע מצדו אלא מצד ההשגחה האלהית השומר פתאים שהצילה לחבירו מן הרע ההוא, הנה הש"ת מענישו על שהיך בדרך לא טוב אע"פ שלא נגמרה מחשבתו להרע לחבירו, ואמר וכפי מעללו לרכוז שהש"ת מעניש לאדם (ס) כפי הפרי שיצא ממעשיו מהגעת לחבירו ואפילו הגיע מאתו בזולת ההשתדלות אלא ברבון קל (י) כמתלהלה היורה זקם חצים ומות, הנה הש"ת מענישו על פי הרעה שתגיע מאתו לחבירו בין בהשתדלות גדול בין בזולת השתדלות גדול. ופזה ילקח ראייה גדולה על שהש"ת משגיח ועושה משפט ברשעים אחר שהוא דן אותם לפי דרכיהם, וזהו שאמר המשורר נדע ה' משפט וגו' (מלכים ב') ר"ל שידע שהש"ת עושה משפט כשרשע נכשל במעשה הרע שעשה ושחיק לאחרים (ח) כמו שאמר ברשת זו ממנו נלכדה גרלם. נתבאר זה במקומות רבים בספר תהלים אמר הרב פתחו רשעים וגו' תרבו תבא בלבם וגו' (ס' ל"ז). וכבר הפלינו דל' בזה עד שאמרנו במדרש קהלת (יגס פסג ג', ויקל נכס מ' ל"ז) והאלהים יבקש את נרדף (קהלת ג') לעולם והאלהים יבקש את נרדף את מוצא צדיק רדף צדיק והאלהים יבקש את נרדף רשע רדף צדיק והאלהים וכו' ואפילו צדיק רדף את הרשע והאלהים יבקש את נרדף מכל מקום. וכן נמצא הנביא מעיד ע"ז אמר (עמוס ג') על שלשה פשעי מוא ועל ארבעה לא אשיבנו על שרפו את עצמות מלך אדום לסיד ולא אמר זה לחסיות מלך אדום אלא לחיותו נרדף בלבד. וכן נמצא זה הרבה בספרי הנביאים שהם מיעדים העיניש לרשעים מרה כנגד מרה, אמר ישעיה הנביא ותאמרו לא כי על סוס ננוס על בן הנמון ועל קל נרכב על בן יקלו רדפיכם (ישעיה ל') ואמר יואל ואל עמי ידו גורל ויתנו הילד בוונה והילדה מברו בין וגו' הנני מעירם מן המקום וגו' ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה ומכרום לשבאים (יואל ג'). וכן אמרו רבותינו ז"ל במדה שאדם מודה בה מודדין לו, וזו ראייה גדולה על ההשגחה קורעת לב, קטני אסנה. הראיה השלישית היא מה שנמצא ברבים אליהוא מן ההודעה שתבא לאדם בחלום חיון לילה ברברים חלקים, אמר בחלום חיון לילה וגו' או יגיה און אנשים וגו' (ליוז ג'). ופירוש המעם למה ואמר להסיר אדם מעשה וגוה מבר יכסה, רצוה לומר להסיר האדם מהמעשה הרע שנשתבך בו שיכסה סמנו העינים הגופים והכחות המנותות ויפרד מהם, ובאר התועלת הנמשך מזה שהוא בעולם הזה (ס) ובבא ואמר לחשוך נפשו מני שחת בעולם הבא וחיתו מעבור בשלח בעוה"ז, או אפשר ששיגרים בעוה"ז ולחשוך נפשו מני שחת ירמח על המיתה המבעית וחיתו מעבור בשלח על המיתה המקרית, וההודעה הזאת שתבא על האדם במראית הלילה ראייה גדולה על ההשגחה

שרשים

- (ג) במלכות המהשבות. האומניות : כמעשהו, וק"ל : (ה) כפי המרי. כפי שיעור החטא : (ו) כמתלהלה וכו'. כמעשהו או נשתטה שורה זקם ומות בלי שום ידיעה. והוא מלשון הכחב כמעשהו כ"ו : (ז) שידע. דוד : (ח) כמו שאמר. ככחב דלפני זה : (ט) ונכח. נכח : כהם
- (ג) במלכות המהשבות. האומניות : (ד) וזהו כדרכיו. ככ"ף : (ה) שזל שזל לרמוז בזה שזכמה שחטא מענישו לכל מ"מ עדיין לא נשמע מזה שיענוס הוא כפי שיעור החטא לכן אחר כך וכפרי מעללו כמו שמכאז והולך. וזה"ל ג"כ כי אהה מעלל לאש

ספר מאמר רביעי פרק י העקרים

ההשגחה האישית במין האדם שהרי אין זו השגחה מינית אחר שהיא תבא כדברים החלקיים אישיים ונראה כל המינן מתקיימין וזולתה, ואם היתה השגחה מינית הרי ראו שתמצא גם כן בזולת מין האדם ושלא תמצא בדברים הפרטיים :

פרק י ואולם הראיות הקלות מצד השכל הם שנים. האחד מצד המקבל והשנית מצד הנותן, והראשונה אשר מצד המקבל היא כך, הכח השכלי שבאדם א"א שיהיה

מציאותו לתכלית המין בלבד אחר שנראה שאר המינים מתקיימים וזולתו, ואחר שנראה לאדם זה היתרון על שאר הבעלי חיים לא יתכן שנאמר שיהיה משולח ונעזב ובלתי מושגח בפרטי מעשיו (6) כדם אחר היות לו עליהם יתרון דעת, ואל זו המענה רמז השם לאיוב במענהו הראשון, כי כשהיה מספר החסדים שעשה עם כל מין ומין ממיני הבע"ח להשגיח בו ההשגחה מיוחדת מוולתו מן המינים לשמרו או לתת לו שלמות מיוחדת מוולתו כמו שאמר מי יכין לעורב צידו וגו' מי שלח פרא חפשי וגו' הידעת עת לדת יעלי סלע התתן לסוס נבירה וגו' (ס"ז) חולת זה (3) ספר אז הכסד שעשה עם מין האדם כשנתן לו במטעו שלמות מיוחדת שהוא הכח להשיג המושכלות, וזהו שאמר (ס"ט) מי נתן לשכוי בינה, ששכוי יאמר על הכח השכלי שבאדם כמו שכתבתי במאמר הראשון, ואמר בתחלה מי שנתן בחכמה לרמח על המושכלות הראשונות שנתנו באדם בשרשי יצירתו שהן סבות עצמיות להשגת הדרוש (ג) כדי שלא ישתלשל לבלתי תכלית שבי"ח במדות שורש כמו שכתבתי במאמר הראשון. ואמר זה לבאר לו שהחסד הזה הנתן באדם בלי ספק היה להשגת תכלית מה נכבד יותר משאר ב"ח, וזה היתרון הנמצא בו יורה שהוא נחשב בעיני השם יותר מכל אחר מהם, ואחר שכן הוא ראוי שתדבק בו ההשגחה האלוהית כפי שעור יתרון שכלו (ד) יותר מהם, וכן כתב הרמב"ם ז"ל כי שיעור ההשגחה תורה כפי שלמות הכח השכלי שבאדם וא"כ מי שהשלים נפשו כפי הכח (ס) הניח בו יותר ראוי שתדבק בו ההשגחה האלוהית יותר, ומי שלא ישלים נפשו ויכח הכח השכלי שנתן בו הנה הוא שב במדרגת הבעלי חיים וראוי שתסלק מעליו ההשגחה האלוהית, ומכאן ראינו חזקה על שההשגחה האלוהית דבקה בבעל שכל כפי שלמותו כמו שנדרש (ו) בתחלת יצירת המין האנושי ההשגחה יתירה בו על זולתו מן המינים לתת לו ההכנה ההיא, וכן מצינו בדרך המלך ע"ה מביא ראה כי היות ההשגחה האלוהית דבקה בעולם השפל מן הכח השכלי שבאדם במזמור ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהלים ח') ומלת מה במקום הזה הוא למעט כמו ונחנו מה וגו' (שמות ס"ז) ואמר כחמה מה מעלה ואדירות יכול להיות לשמך בכל הארץ אחר אשר נתת הדרך על השמים שהם חזקים כראי מוצק וקיימים ובחירים בלי ספק אינו רואה שיהיה ביצירות הארץ מי שראוי (י) שיועד ביצירתו מעלתו ואדירותו שמך, אבל כשאני מעיין בזה היטב אני מוצא ששמי עוללים ויונקים יסרת עז וגו', רוצה לומר הקרמות חזקות שהם באדם בטבע ולא באו לו על צד הלמוד וההרגל והם המושכלות הראשונות שבפי עוללים ויונקים (ח) או המוחשות שכל אלו הן יסודות עז לידיעה ולאמת ההשגחה למען צורריך והם האומרים עזב ה' את הארץ ולהשביט אויב ומסתנק המענה עני ורש ועושה כרצונו בהיותו מבחיש ההשגחה, והור אחר זה לבאר בארוכה הענין הזה שזכר בקצרה ואמר כי אראה שמיד וגו' מה אנוש וגו' ר"ל כשאני רואה השמים ומעלתם והירח והכוכבים שכוננת אני אומר בלבי מה אנוש וגו', כי האדם הבל בערך אל מעלתם ואין ראוי שתדבק ההשגחה האלוהית בבן אדם שהוא יצירה שפלה מחומר עכור וטפה סרוחה לפקיד אותו, ואחר כך שב לסתור זה הדעת ואמר ותחסרהו מעט מאלהים כלומר אבל כשאני מעיין ביצירת האדם ורואה אני השלמות שביצירתו שיש בו כח שכלי שהוא קרוב למלאכי השרת שאיננו חסר מהם אלא מעט שהם שכל בפתעל והאדם שכל בכח, וזהו ותחסרהו מעט מאלהים וגו' והוא הוד והדר ועמדת תפארת אלהים שעמדת אותו עד שע"י הכח זה שבו תמשלהו במעשה ידך וגו', שבוולתו לא היה אפשר לו ולא היה ראוי לכבוש כל הבעלי חיים שהם חזקים ותקפים ממנו (ט) להיות כלם תחת

שרשים

אי אפשר לו להכיר מעלתך וכו' : (ח) או המוחשות שזב גם כן אחר מתחלות הידיעה כמו שנתבאר לפעול במאמר ראשון פ"ו. ונתנו גם לאדם בתחלת יצירתו כמו שנתבאר לשלל במאמר ג' פ"ו מה שאין כן השני החלשות לאחרות וסס הנסיונות והנמשכות שנתבאר גם כן במ"א פ"ו אינם בעוללים ויונקים לכן לא הזכיר אותם הממזר כאן : (ט) להיות כלם

פרק י (6) בהם . ככ"ח : (3) ספר אז . כלומר (ס"ט) קודם זה : (ג) כדי שלא ישתלשל לבלתי תכלית . פי' ויבואו להכחיש הידיעה מכל דבר כמו שנתבאר הכל כמ"א פ"ט : (ד) יותר מחסד . מהנעלי חיים : (ה) הניחן בו יותר . יותר על הבעלי חיים : (ו) בתחלת יצירת החי האנושי . הם המושכלות ראשונות : (י) שיועד ביצירתו . על ידי יצירתו

ספר מאמר רביעי פרק י העקרים קנא 801

תחת רגליו וגם לא לתת בים דרך ובמים עיים נתיבה, וכל זה מזה שוירה, שהבח האלהי מעורב בו על ידי שכלי ויש בו מדעת קונו, ואחר שכן הוא אני אומר שמצירתו ילקח ראה על אדירות שמך ומעלתך שהשפעת כח שכלי על הומר עבור כזה, ומה יוכר מעלת שלמותך, שמעלת הפועל יוכר בתתו שלמות בחומר נכזה ורחוק מן השלמות כמו שבארתי בפרק ראשון מהמאמר השני, וזהו שסיים ה' אדונינו וגו', ולשון מה במקום הזה הוא להגדלת הדבר כמו מה רבו מעשיך ה' מה גדלו מעשיך ה' וגו', ורצה לומר אף אם השמים מחומר נכבד יותר מן היצירות השפלות הנה מן הכח השכלי הנמצא באדם שהוא מעט מאלהים נוכל לכתת ראה על היות אדיר שמך בכל הארץ והיות השגהך דבקה במין האדם בעולם השפל, והראה השנית שהוא מצד הנותן הנה היא על ב' פנים, האחד מצד הכח האל ויכלתו, והשני מצד היות האדם מעשה ידיו. האופן הראשון שהוא מצד הכח האל ויכלתו הוא ע"י הדרך, מושכל ראשון הוא שהש"י ראוי שיוחסו אליו כל מיני השלמות ויסולקו ממנו כל מיני החכרות, ומאשר נראה שהוא שלמות אל האדם שישגיח במעשה ידיו באופן שיגיענו אל הכלית שלמותו, ואל הארון ג"כ שישגיח במונחנים מאתו להנהיגם בצדק ובמשפט, ואם לא יעשה כן יהיה זה חסרון בהם האדם ובחם הארון, והחסרון הזה יגיע אל האדם אם מצד היותו בלתי יודע או היותו בלתי יכול ובלתי מספיק לעשות כך (1) או אל הארון המספיק לעשות כך אם מצד היותו רשע ועול או (2) על צד המאוס, ואחר שהוא יתברך חכם לבב ואמין כח כמו שאמר איוב בעצמו הנה הוא בעל היכולת הנמור וא"א כ' שיהיה בלתי משגיח להיותו לואה ובלתי מספיק להשלים חס המונחנים מאתו, וכן אחר שהוא חכם לבב א"א שיקצר בזה לחסרון ידיעה, וגם כן אי אפשר שלא ישגיח כמוהם מאתו מצד רשע או מצד עול כמו שהיה איוב טוען ואמר שהאל יתברך להיותו יחיד ואין מי שימחה בידו הוא עושה כדרכו עול כמוהם מאתו כמו שאמר והוא בארד ומי ישיבנו וגו' (לוינ' כ"ג) ואמר עוד (ס"ס כ') לו יש בינינו מוכית ישת ידו על שנינו, שאליהו השיב ע"י כשאמר (ס"ס ל"ז) חלילה לאל מרשע ושדי מעול וגו', אמר חלילה לאל לרכוז על שהוא בעל היכולת הנמור כי אל (3) מורה על היכולת, ואחר שיש לו יכולת נמור לא יעשה עול ורשע שלא לומר עושי רשעה, גם א"א שלא ישגיח במעשה ידיו לגמול את הצדיק טוב מצד טוב וספיק לתת צרכיהם, שהוא שדי שיש די במציאותו להשפיע על כל דבר היכולת הנמור, ואחר שהוא מספיק לתת לכל אחד חקו אם לא יעשה כן היה זה עול, וזהו אמרו ושדי מעול, ומסך לזה כי פעל אדם ישלם לו לרמז על הגמול המוב, וכאחר איש ימצאינו לרמז על העונש המגיע אל הרשע, וחזר עוד לחזק דבריו בטענת היכולת ואמר אף אמנם אל לא ירשע ושדי לא ימות משפט, ורצה לומר שאחר שיהיה האל ית' בעל היכולת הנמור במלת אל והוא מספיק לתת לכל נמצא השלמות שאפשר לו והוא הנמור במלת שדי, וזה בלתי אפשר אם לא בהיותו משגיח בפרטי מעשה בני אדם כדי שיושלם לכל אחד כפעלו וימצאינו כפי דרכיו, ואם לא יעשה כן ישלם אל הרשע כפי רשעו יהיה זה רשע והאל לא ירשע, ואם לא ימצא אל הצדיק טוב כפי דרכיו יהיה זה עות משפט ושדי לא ימות משפט ראוי א"כ שנאמר שהוא ית' משגיח במעשה בני אדם לתת לאיש כדרכיו, והביא ראיה על שהוא בעל היכולת הנמור, ואמר מי פקד עליו ארצה ורצה לומר מי הוא פקד עליו שצוה לו לעשות הארץ שיהיה יכול יותר ממנו, ומי שם תבל כלה שיהיה נדיב יותר ממנו אם ישים אליו לבו ורוחו ונשכחו אליו ואסוף יגיע כל בשר יחד, כלומר ומי הוא הפקיד שיש לו יכולת יותר ממנו שאם ישים אליו לבו ורצה לומר אל המציאות שיוגע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב, אין בכאן נמצא אחר שיספיק לעשות זה וזלזל וא"כ יתבאר שהוא בעל היכולת הנמור, ואחר שנתבאר זה א"א שיעשה רשע או עול או שונא משפט. וע"כ אמר ואם בינה שמעה זאת האזינה לקול כלי האף שונא משפט יחבוש ואם צדיק כביר תרשע. האמר למלך בליעל רשע אל נדיבים, אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע, לפני דל כי מעשה ידיו כלם, רצה לומר אחר שבארתי שהוא בעל היכולת והוא המלך על הכל א"א לומר (4) שהאדם שיהיה שונא משפט יהיה חובש כלומר כולך (5) ומי שהוא צדיק נמור א"א לך להרשעו שאין ראוי לומר למלך שהוא בעל היכולת בליעל ושיעשה עול, ויבאר שאין ראוי שיקרא עול ולא שיאמרו רשע אל מי שהוא נדיב ויכול לתת מה שירצה שלא

שרשים

כלם. שיהיו כלם: (1) או אל הארון המספיק וכו'.
 פ' אף שהוא מספיק לעשות כך מכל מקום כל
 לו החסרון אם מלך וכו': (2) על צד המיחוס.
 שמוחם כמוהם: (3) מורה על היכולת. כמו
 יש לאל ידו ואת מילי הארץ לקח: (4) שהאדם
 שיהיה שונא משפט ויהיה חובש כלומר מולך. מ'
 מאחר שהאדם וכוה הקצ"ה בעל היכולת על הכל
 אינו מן הראוי לומר שלא יעשה דין בעושי רשעה.
 (5) ומי שהוא צדיק נמור א"א לו להרשעו.
 נראה שטעות נפל בספרים וז"ל ומי שהוא צדיק
 נמור

שלא יבחר שיקרא רשע ועול (אלא) כשיגדע חוק (ס) מי שהוא ראוי לקבל טוב מה שלא יגמלוהו כצדקתו. וא"ת שיעשה זה בעבור שיצטרך לעשות משוא פנים לגדולים אשר בארץ הבה, אינו כן כי הוא יתברך אינו נושא פנים לשום נמצא כמו שאמר אשר לא נשא פני שרים וגו' כי מעשה ידיו כלם וראוי לעשות להם משפט שזה בכלם אחר שיש יכולת בידו לעשות ואין מי שיעכב על ידו, כי רגע ימותו וחצות לילה יגמלוהו עם ועיברו על יד שלוחיו ויסירו האברים ההוקים בלי שיעשו בהם ביד, וזה מה שיראה שענינו על דרכי איש וכל ערדיו ראה ושגין חושך ואין צלמה להסתר שם פועלי און, וזה דרך כל המענה השנית שמען אליהוא להביא ראה על ההשגחה מצד היכולת, והאופן השנית מן הראיה שהיא מצד היות האדם מעשה ידיו הביא אותה אליהוא במענה הרביעית ע"ז הדרך, שלפי המענה היותר חזקה שהיה איוב מוען נגד כל זה היא טענת המיאוס כמו שאמר מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך ושתפקדו לבקרים ושתבחנו לרגלים (ליוז ז') היתה הושב שלווית האדם באדם ובבה בעיני השם לא ישגיב בפרטי מעשיו כמו שלא ישגיב בפרטי פעולות החזיר על צד המיאוס, והיה מיחס זה לעושה אל השם שיעשוק ממין האדם את חקו אחר שהוא מעשה ידיו ויש בו כח שכלי, ולזה קראו יגיע כפיו לפי שלא נשלמה הויתו מן הטבע בלבד כשאר הבעלי חיים, אבל מן הטבע ומן הכח האלהי שהוא כח השכלי שנתן בו (ע) כמו שאמר נעשה אדם וגו', ובעבור זה היה איוב אומר שהיה זה עושק שהיה הש"י עושק למין האדם ושואן ראוי שיעשה כן למנוע השגחתו ממנו לגדול מעלת השם ומיעוט מעלת האדם שאין זה מלך השלם שימאס יגיע כפיו על צד המיאוס, וזהו שאמר הטוב לך כי תעשוק כי תמאס יגיע כפך ועל עצת רשעים הופעת (סס ז') ואמר הטוב לך שלפי שאתה שלם בתכלית השלמות והמעלה והאדם פחות ובהו בערך מעלתו שתעשוק ממנו חקו ושלף ישיג השלמות שאפשר לו כפי כחו השכלי שנתת בו ותעבורה על צד המיאוס ותמאס יגיע כפך, ואמר על עצת רשעים הופעת כלומר כאלו אתה מסכים בהו עם הרשעים האומרים שאין כשרון המעשה מועיל, ולפיכך חזר אליהוא במענה הרביעית להתיר טענת המיאוס, והוא שאמר הן אל כביר ולא ימאס כביר כה לב (סס ז') יאמר שא"א שיעזוב השם את מין האדם על צד המיאוס שאין כחם שום פועל חכם שיעזוב מעשה ידיו על צד המיאוס בהיותו יכול לחקו אותם, וזה הוא שאמר הן אל כביר וגו' כלומר אחר שהוא אל ובעל היכולת וכביר והשכלה בפעל, והוא אפשר להגיע את מין האדם אל השלמות שהוא כחניי עליו לגדול ויכלת, הנה א"א לו שימאס את האדם שהוא כביר כחנית הלב, והוא יכול על ההשכלה, ואחר שיש בו שכל בכח ראו שיעזור אותו הש"י להוציאו אל הפעל ולא יעשוק ממין האדם השלמות שאפשר לו להשיג שזה היה חסרון בחק הש"י אחר שהוא יכול על כך. ובעבור שאמר איוב בסוף המענה הזאת ועל עצת רשעים הופעת, אמר אליהוא עתה שאין הדבר כך אבל הוא בחרך כי לא יהיה רשע ומשפט עניים יתן, ואמר עוד לא יגרע מצדק עינו וגו' ואם אסורים ביוקים וגו' יגד להם פעלם ופשעיהם כי יתגברו, ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובו מאון (סס) להורות כי כל רע המגיע לצדיקים הוא על צד ההשגחה, ובסוף המענה הזאת אחר שזכר ראיה זו כיום דבריו בשהודיע פלאות (פ) המסר המורה על החכמה (ס) וההשגחה ונפלאות הרעם המורה על היכולת וטענות החכמה והיכולת חזקות מאד, קיים אותם הש"י בשני מעניו, שבמענה האחר הביא ראיה על החכמה וההשגחה מן החכמה הנראית ביצירת בעלי חיים וההשגחה הנראית ביצירת בעלי חיים כל מין ומין מהם המורה על החכמה, וזה כוונת כל המענה הזה, ובמענה השנית הביא ראיה על היכולת ואמר לו האף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (סס מ') כלומר תבטל השגחתי לומר שאיני עושה משפט בנמצאים כאלו אין לי יכולת על כך, ואם זרוע כאל לך ובקול מהמרו הרעם, עדה נא נאן וגובה וגו' וראה כל גאה והשפילתו, ראה כל גאה הכניעתו והדרך רשעים תחכם, וכל המענה הזה הולך על זה הדרך להראות גדול יכולת השם לברוא בריות גדולות שיביהל האדם לראות אותן ויפול מלא קומתו ארצה, וזה שאמר הגם אל מראיו יוטל (סס מ"ב) וכל זה להורות שאחרי שהוא בעל היכולת הנמור אי אפשר ליחס אליו שום ליאות בשום דבר, וגם לא העדר ידיעה אחר דאיתנו החכמה הגדולה שיש בכל היצירה שברא, ובה נתפסים איוב והדור לשתי המענות, למענת היכולת אמר ידיעתי כי כל תוכל (סס מ"ג) ולמענת הידיעה אמר ולא יבצר מכם מזה :

פרק

שרשים

וע"ד שנתבאר לעיל במ"א פ"א : (פ) המסר המורה על החכמה. ע"ד יערוך כמסר לקחי (ז) והשגחה. כמו שאמר במ"א : שראוי

נמור אי אפשר לך להרשימו. או טבל לומר מלת להרשימו הוא טעות סופר ונ"ל א"ל לו להרשיע שאין ראוי וכו' וק"ל : (ס) מי שהוא ראוי. למי שהוא ראוי : (ע) כמו שאמר נעשה אדם וכו'.